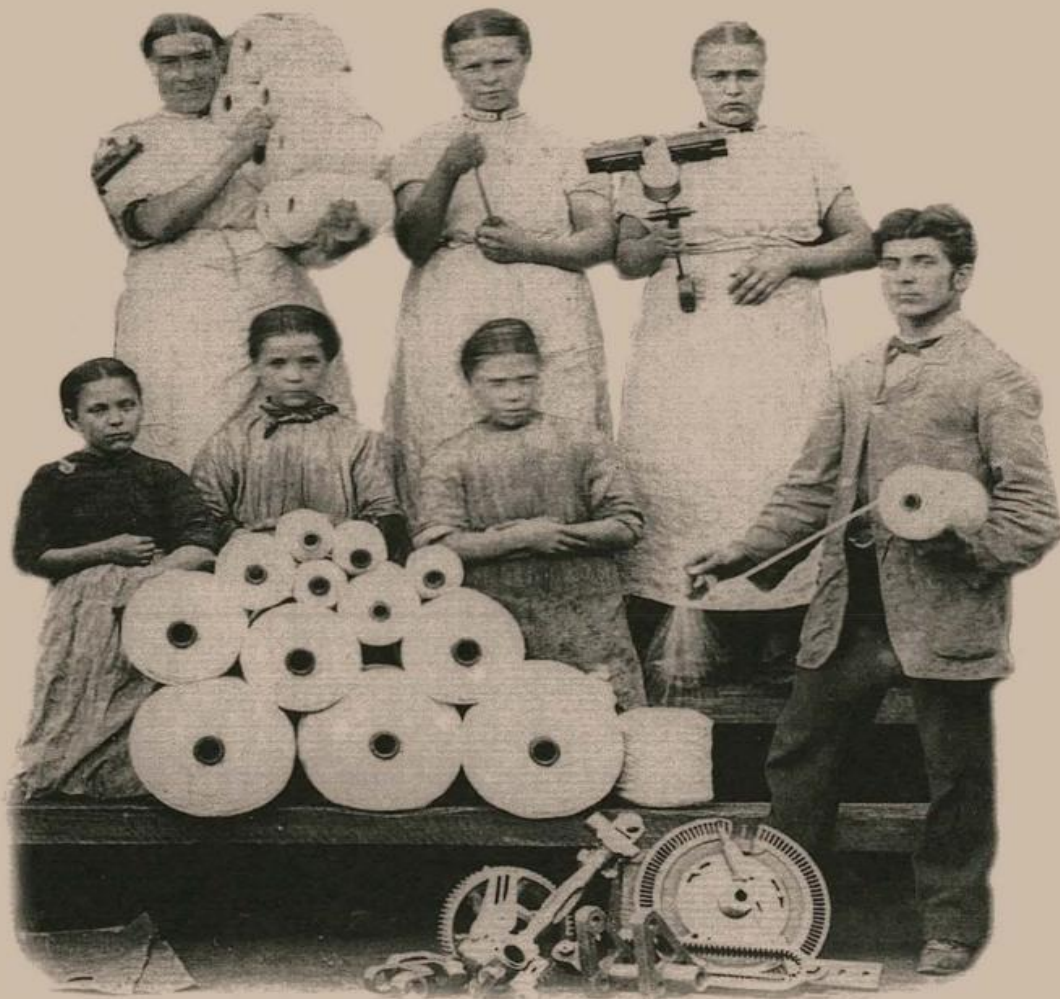

En het dorp zal duren ...

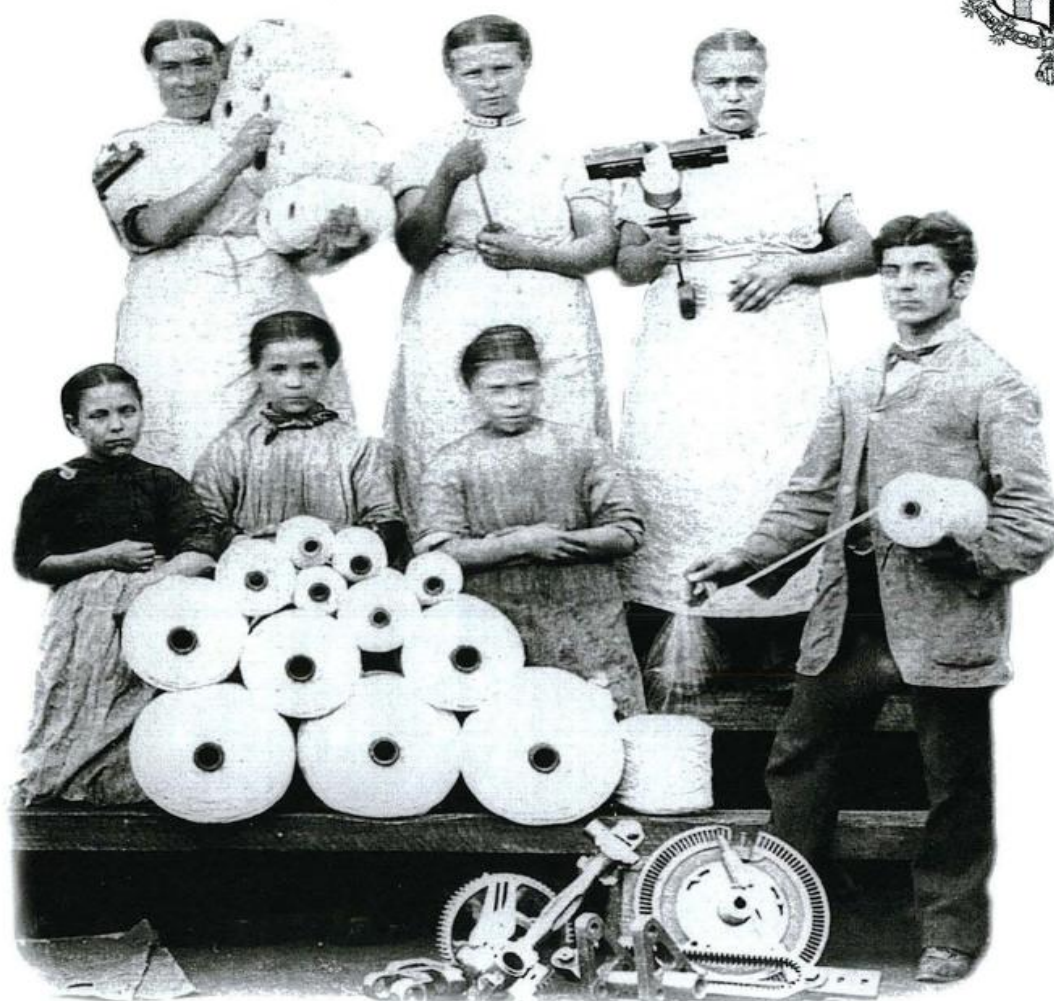
Het personeel van de wolfabriek van Lot

nr 25 - januari-maart 2005

trimestrieel tijdschrift van het heemkundig genootschap
"van witthem" Beersel

En het dorp zal duren ...

Het personeel van de wolfabriek van Lot

nr 25 - januari-maart 2005

trimestrieel tijdschrift van het heemkundig genootschap
"van witthem" Beersel

Inhoud

<i>Voorwoord</i>	
MARC DESMEDT	5
<i>Leven en werken in en rond de wolfabriek van Lot</i>	
JOKE VANDENBUSSCHE	6
<i>Erratum</i>	71
<i>Colofon</i>	72

Voorwoord

MARC DESMEDT

Met dit lijvige nummer sluiten we de cyclus af over de wolfabriek van Lot en beginnen we onze 7e jaargang. Tijdens haar vrije tijd heeft Joke Vandenbussche heel wat opzoekingswerk verricht in diverse archieven en oude boeken, teneinde de sporen van het sociale verleden van Lot bloot te leggen en na te trekken. Het resultaat mag er zijn! Ze beschrijft in deze bijdrage het wel en het wee van een arbeidersbevolking, op zoek naar een beter bestaan. Dat we op vandaag in welvaart leven hebben we grotendeels te danken aan het noeste werk en de opofferingen van onze voorzaten. Vaak moesten ze naar hun enige wapen grijpen: "de staking". In de Carré had in de 19e eeuw één gezin de beschikking over een huisje met een woonoppervlakte van amper 32 m². En dat op drassige, vaak overstroomde grond. We kunnen het ons nog nauwelijks voorstellen. Niet te verwonderen dat epidemieën, zoals tyfus en cholera, hier vaak vrij spel kregen. Met de weinige middelen die ze toen hadden, trachtten ze hun leven inhoud te geven en aangenamer te maken. Het verenigingsleven ontwikkelde zich dan ook bijzonder sterk. Alle middelen waren welkom om "samen" plezier te maken.

Veel leesgenot.

In samenwerking met de Cultuurraad Beersel, het Jaarmarktcomité van Lot, een aantal verenigingen uit Lot en Groot-Beersel, zullen we op 25 september "Lot ten tijde van de grote wolfabriek" opnieuw tot leven laten komen (het programma werd u al enkele weken geleden toegestuurd). We starten op 3 september met een bezoek aan Temse - Steendorp - Kruibeke - Bazel. We tonen vanaf 24 september oude foto's en voorwerpen van Lot en van de wolfabriek op een gelegenheidstentoonstelling. Op 25 september richten we een bootreis in van Steendorp naar Lot. In de namiddag trekt een historische stoet door de straten van Lot. In Steendorp op de Scheldedijk en in Lot aan de Carré, zullen we gedenkplaten oprichten. Voor onze jeugd stellen we een educatieve wandeling samen naar de historische plekjes van Lot.

Wij kunnen alleen maar hopen dat jullie talrijk zullen deelnemen aan dit toch wel uniek spektakel. Wij kunnen nog heel wat hulp gebruiken. Kleren moeten gemaakt worden, oude huisraad en vervoermiddelen als karren, kruiwagens,... moeten gezocht en verzameld worden, de animatie moet vaste vorm krijgen, enfin we weten wat gedaan... Kan je ons hiermee niet helpen, dan rekenen we er toch wel stellig op dat jullie op 25 september talrijk naar Lot komen kijken en genieten van al de inspanningen van het Heemkundig Genootschap.

Terloops nog even herinneren:
"wie zijn abonnement voor 2005 nog niet vernieuwde (18€), stelt dat best niet langer uit. Het rekeningnummer staat achteraan in de Colofon.

Leven en werken in en rond de wolfabriek van Lot

JOKE VANDENBUSSCHE

De sociale gevolgen van de industriële activiteit in Lot

Inleiding

Het schrijven van een artikel over de levens- en werkomstandigheden in de 19de eeuw is niet eenvoudig. Bronnen leveren vaak slechts een fragmentarisch beeld van de toestanden in en rond fabrieken. Het resultaat is een reconstructie die nooit de totale waarheid kan benaderen. Want niemand uit onze tijd kan precies weten hoe het was om toen te leven, te werken.

De beschrijving van sociale toestanden in bronnen gebeurt altijd vanuit een welbepaald gezichtspunt - meestal dat van de patroon of de gemeentelijke overheid - en vaak ook met een bepaald doel, om iets te verkrijgen van hogerhand of om zich te onttrekken aan zijn verantwoordelijkheid. Volledig objectief zijn deze bronnen dus niet. De opvattingen, het verhaal van de gewone arbeider moet daarom steeds tussen de regels worden gelezen.

Niettemin is het nuttig even stil te staan bij de "miserie" waarmee deze mensen werden geconfronteerd. De gevallenstudie van Lot is zeker geen alleenstaand feit. De sociale omstandigheden in en rond de fabriek werden veroorzaakt door een veralgemeende industriële maatschappij, waarin uitbuiting van werkvolk schering en inslag was. Vooraleer de arbeider zelf de strijd kon aanbinden tegen het patronaat in zijn zoektocht naar betere levens- en werkomstandigheden, vormde het paternalisme - liefdadigheid van patroons en overheid - de enige weg tot verbetering van de situatie. De paternalistische maatregelen hielden de arbeider klein, maakten ze afhankelijk en ronden slechts de scherpe kantjes van de "miserie" af.

Het artikel is opgedeeld in drie hoofdstukken. Een eerste hoofdstuk beschrijft de "**levensomstandigheden**" van de arbeiders. Voorzag de fabriek in huisvesting? Hoe was het gesteld met de hygiëne? Werden zieke arbeiders aan hun lot overgelaten? Wat gebeurde er wanneer een arbeidersgezin niet rond kwam met haar budget? Deed men alleen op gemeentelijk vlak aan armenzorg, of werd er ook door de fabriek hulp verleend? Wie stond in voor onderwijs? Hoe bracht het werkvolk zijn vrije tijd door? Allemaal vragen waar-

op dit hoofdstuk een antwoord probeert te geven.

Het hoofdstuk "**werkomstandigheden**" gaat over het loon van de arbeider, de arbeidsduur, de werkdruk. Ook kinder- en vrouwenarbeid en de typische takenverdeling komen aan bod. We gluren even het atelier binnen en aanschouwen er de brutaliteit van de meestergasten en de ongezonde arbeidssituatie.

In een derde en laatste deel wordt dieper ingegaan op "**het sociale oproer**" die deze miserabele omstandigheden met zich meebrachten. Lot bleef van deze sociale onlusten zeker niet gespaard. Er wordt aandacht besteed aan stakingen, socialistische meetings en syndicalisme.

Doorheen alle hoofdstukken staan de "*arbeiders*" centraal. Het is in de eerste plaats hun verhaal dat we in dit artikel proberen te schetsen. De industriële activiteit was bepalend voor het sociale leven in Lot. De fabriek kon niet zonder haar arbeiders, maar de arbeiders evenmin zonder hun fabriek...

I. De levensomstandigheden van de arbeiders

I. Huisvesting verbonden aan de fabriek

Lot werd pas een zelfstandige gemeente in 1927. Voordien lag het gehucht op het grondgebied van twee gemeenten, nl. Sint-Pieters-Leeuw en Dworp, van elkaar gescheiden door de Zenne. Deze opdeling heeft een cruciale rol gespeeld in de ontwikkeling van het sociale leven in Lot.

Op het grondgebied van Dworp woonden de meeste arbeiders. In die gemeente bevond zich op het Breedveld de arbeiderswijk. Deze wijk werd vanwege de vorm van de woningblokken in de volksmond "*de Carré*" genoemd. De bedienden wilden zich van dit werkvolk distantiëren en vestigden zich in mooiere bediendenhuizen in Sint-Pieters-Leeuw. Rond 1880 bezat de SA de Loth 144 arbeiderswoningen op het Breedveld te Dworp en 41 bediendenhuizen op verschillende locaties langs het station en het kanaal te Sint-Pieters-Leeuw.

Vandaag associëren wij een spoorweg met lawaai. In de 19de eeuw bracht dit transportmiddel vooruitgang en welvaart. Wonen aan een station was in die periode dan ook een voorrecht.

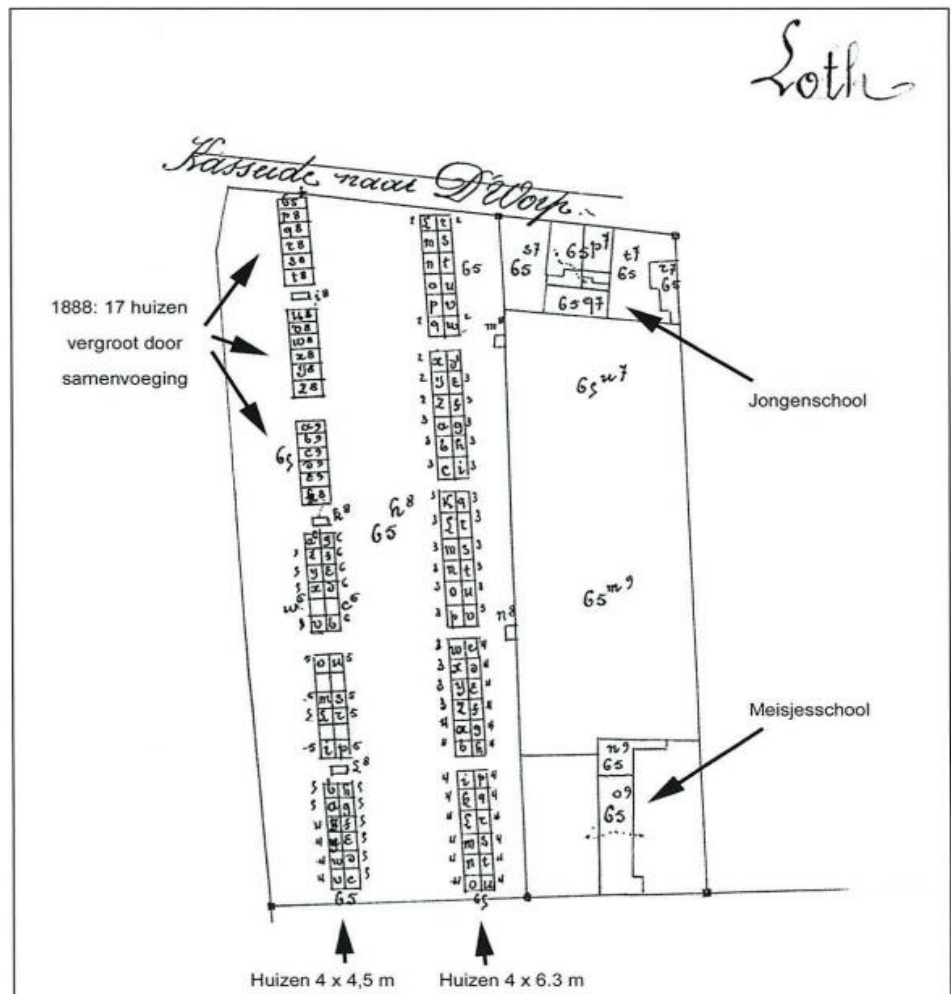
Deze sociale structuur van het 19de-eeuwse Lot is tot op heden af te lezen uit de ruimtelijke ordening van de gemeente. De huizen van de Carré hebben de tand des tijds doorstaan. Evenals de bediendenhuizen langs de Stationsstraat, de Jozef Huysmanslaan, de Frans Walravensstraat en de Sashoek.

In de periode 1857-1865 werden door de SA de Loth op grote

schaal woningen voorzien voor arbeiders. Op die manier was de maatschappij in staat meer personeel aan te trekken om haar industriële activiteit te kunnen uitbreiden. De garantie van huisvesting was voor arbeiders een extra stimulans om naar Lot af te zakken. Voor de bestuurders was het een manier om het werkvolk aan hun fabriek te binden.

De uitbouw van deze sociale huisvesting op het Breedveld in Dworp gebeurde in verschillende fasen. In 1857 bouwde de fabriek een eerste reeks van 29 arbeidershuizen. In 1863 kwamen er een honderdtal bij. De laatste 12 woningen werden opgetrokken in 1865. In totaal kregen een 140-tal arbeidersgezinnen onderdak in de Carré.

De arbeiderswijk bestond uit 12 blokken van 12 woningen. Er waren huizen van 4 bij 4,5 meter en grotere van 4 bij 6,3. In 1888 werden op vraag van het gemeentebestuur vierendertig kleine woningen verbouwd tot zeventien grotere, door telkens twee huisjes samen te nemen. Het argument hiervoor was "l'insuffisance des logements et des caves".

Lot — Algemeen Zicht

Prentkaart met zicht op het Breedveld - links "de Carré".

Zicht op het Breedveld, anno 2005.

De arbeiderswoningen waren niet alleen klein, maar ook slecht verlicht en slecht verlucht. De bovenverdieping deed dienst als slaapkamer, de gelijkvloers als leefkamer. In deze kleine ruimte gebeurde alles: koken, eten, wassen, ... Elk huis had ook een kelder, die vaak onder water kwam te staan na zware regenval. De huizen waren niet voorzien van riolering, noch van toiletten. Voor de vele honderden arbeiders die in de Carré woonden waren er openbare latrines en waterpompen. Deze waren geplaatst tussen de huizenblokken. Vandaag sluiten deze blokken op elkaar aan. Op de plaatsen waar vroeger collectieve wc's en drinkwaterputten ston-

(1) RAB, *archieff Bazel*, n°30c, Registers van uittredingen, 1837-1867.

254 mensen verhuisden van Bazel naar Dworp, 8 mensen gingen wonen in Sint-Pieters-Leeuw. Paul Blijweert wijdde aan deze migratie een heel artikel, gepubliceerd in nummer 22 van dit tijdschrift.

(2) Over historische migratie zie: MORELLI A., *Belgische Emigranten*, Berchem, EPO vzw, 1999.

den, werden in een latere periode hogere huizen gebouwd. De aanbouw en verbeteringswerken buiten beschouwing gelaten, bleef de Carré vrij intact bewaard.

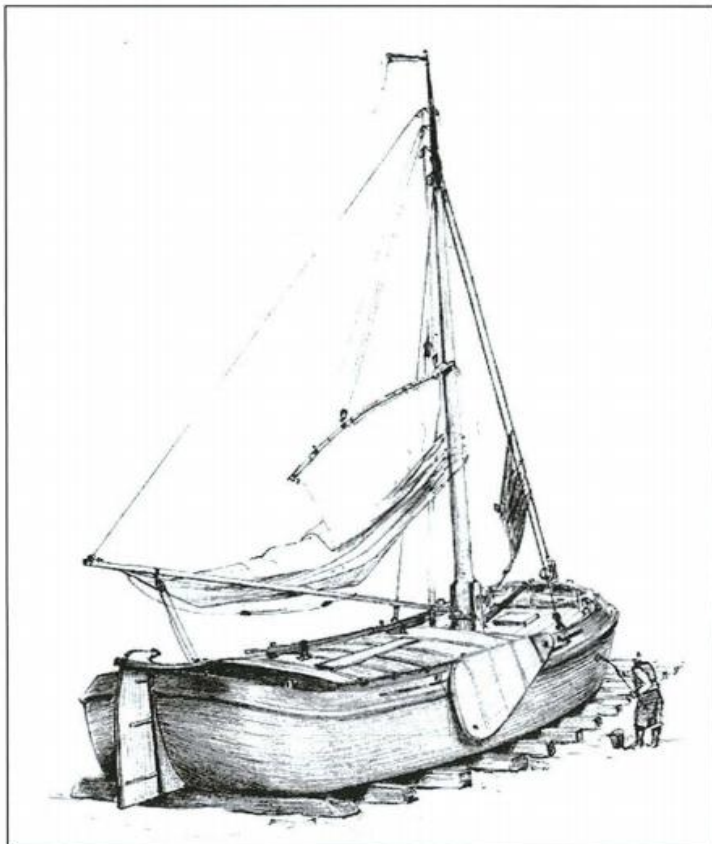
2. Rekrutering van werkvolk

Nieuwe werkkrachten, die nodig waren als gevolg van de grote uitbreiding van het bedrijf rond 1860, namen hun intrek in de huizen van de Carré. Zij werden gerekruteerd in gebieden waar werkloosheid heerste. Van september tot november 1865 kwam op die manier een grote groep arbeiders vanuit het Land van Waas (Steendorp, Sint-Niklaas, Temse) zich in Lot vestigen. De meeste migranten waren afkomstig uit Steendorp, op dat moment een wijk van de gemeente Bazel. Hier hadden sinds kort heel wat steenbakkerijen hun deuren gesloten. Het register van uittredingen van deze gemeente registreerde maar liefst 262 mensen die per trekschuit over de kanalen richting Lot trokken, in de hoop daar een betere toekomst te vinden.⁽¹⁾ Dit hield een echte volksverhuizing in, waarmee de lokale bevolking van Lot mogelijk niet opgezet was.

Economische migratie was een veelvoorkomend fenomeen in de 19de eeuw. Denken we maar aan de massale trek van Vlamingen naar het Waalse industriebekken en Noord-Frankrijk. Al deze migranten hadden één ding gemeen: zij ontvluchten de slechte levensomstandigheden en hoopten elders een beter leven te vinden.⁽²⁾

De textiel fabriek oefende een sterke aantrekkingskracht uit op vreemde werklieden. Veel van deze arbeiders verbleven slechts tijdelijk in Lot, naargelang de bestellingen binnenstroomden en bijkomende werkkrachten nodig waren. Als er minder werk was trokken ze verder naar andere textiel regio's.

Vooraf het aantal uitwijkelingen vanuit Lot naar de textielstad Roubaix in Noord-Frankrijk is opmerkelijk. Bij een steekproef voor de

Afbeelding van een steenschuit.

Trekschuit (Baquet) op het kanaal te Lot.

periode 1869-1879 telden we dertien officiële uitwijkingen naar Roubaix. Wellicht waren het er veel meer, want veel arbeiders lieten zich niet uitschrijven uit het bevolkingsregister van Dworp. Wanneer dan jaren later deze werklieden hulpbehoevend werden, moest de gemeente Dworp gezien de "wet op de Onderstandsdomicilie" ("Domicile de Secours") opdraaien voor de kosten,

2099 25 Mars 1891.
 N^o le Directeur de la Société Anonyme, Loth.
 En 1865 le Lo g^h s'est fixé au curé del
 Brevelde un nommé Merckx Pierre avec
 sa femme et plusieurs enfants. Un des
 enfants s'appelle Merckx Philippe, né à Basel
 En 1870
 Cette famille a quitté l'Europe pour
 Roubaix mais nos registres de population
 ne mentionnent pas la date du départ
 Nous vous prions, N^o le Directeur de vouloir
 bien prescrire des recherches à l'effet de découvrir
 à quelle époque la famille Merckx a quitté le
 curé ou bien à quelle date elle a cessé de
 travailler dans vos ateliers.
 Ce renseignement n'est indispensable
 pour trancher une question de domicile de
 secours
 Le sollicite

Brief van het College aan de SA de Loth om informatie te verkrijgen over de uitwijking van de familie Merckx naar Roubaix.

Bron: GA Beersel, archief Dworp, Briefwisseling, Boek V, n° 2099, 25/5/1895.

Jaar	Dworp	Index Dworp	Sint-Pieters-Leeuw	Index S.-P.-L
1846	3016	100	3954	100
1856	3071	102	4077	103
1866	4009	133	4478	113
1876	4264	141	4889	124
1880	4419	147	5257	133
1890	4789	159	5940	150
1900	5411	179	6698	169
1910	5700	189	7876	199
1920	5634	187	8124	205

Bevolkingsevolutie tussen 1846 en 1920 in Dworp en Sint-Pieters-Leeuw. Bemerkt de indrukwekkende toename van de bevolking in Dworp tussen 1856 en 1866 als gevolg van de immigratie.

Bron: VRIELINCKX S., *De territoriale indeling van België...*, deel 3, Dworp, pp. 1690-1691, S-P-L: pp. 1760-1761.

hoewel deze mensen sinds lange tijd ergens anders woonden. Deze anomalie wordt regelmatig aangeklaagd in de briefwisseling van de gemeente. Een aantal keer wordt zelfs met het oog op een rechtzetting de "SA de Loth" om informatie gevraagd over bepaalde uitgeweken personen.

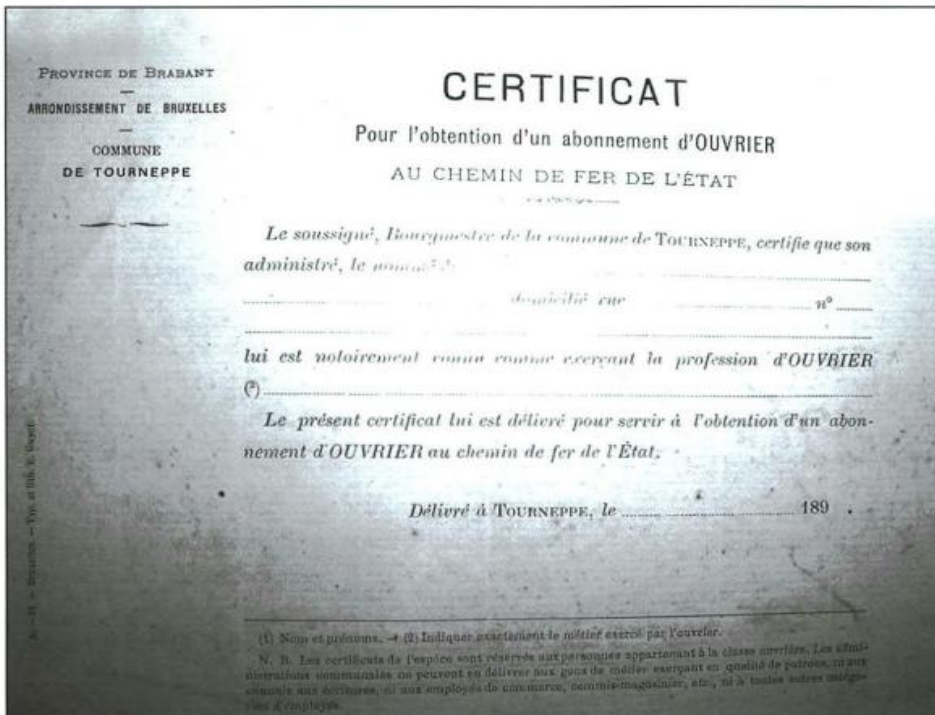
Ook in andere textielcentra zien we arbeiders uit Lot verschijnen. In 1861 wordt er gestaakt in de textielfabriek van Parmentier-Van Hoegaarden et Cie, één van de grootste van Gent. Toen de arbeiders er het werk neerlegden en ook na een onderhoud niet wou-den toegeven, werden wevers uit Lokeren en Lot naar de fabriek gehaald om er de plaats in te nemen van stakende Gentse arbeiders.(3)

Niet alleen Dworp, maar ook de omliggende gemeenten leverden werkkrachten voor de wolfabriek. Vanuit Huizingen, o.a. de Thersiawijk, vertrokken dagelijks vele tientallen mensen richting Lot. In het crisisjaar 1847 werkten 79 arbeiders van deze gemeente in

NABURIGE GEMEENTE	SINT-PIETERS-LEEUEW (LOT en EISINGEN)
Alsemberg	10
Beersel	42
Buizingen	82
Dworp	432
Halle	46
Huizingen	146
Ruisbroek	23
Totaal	781

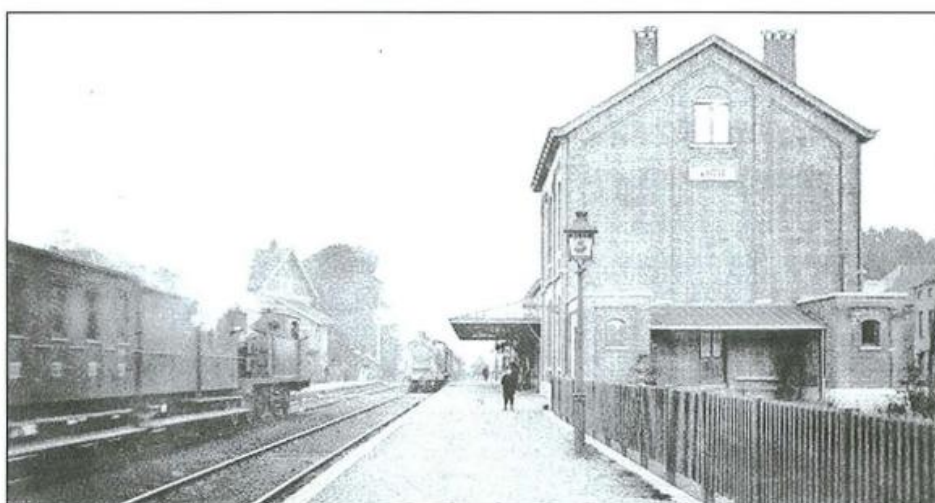
(3) PAUWELS L., *Recht en plicht, honderd jaar christelijk syndicalisme in de textiel: 1886-1886*, Leuven, 1986, p.26.

Het aantal arbeiders dat rond 1910 vanuit de omliggende gemeenten in Sint-Pieters-Leeuw komt werken. Bron: *Industrietelling 1910*.

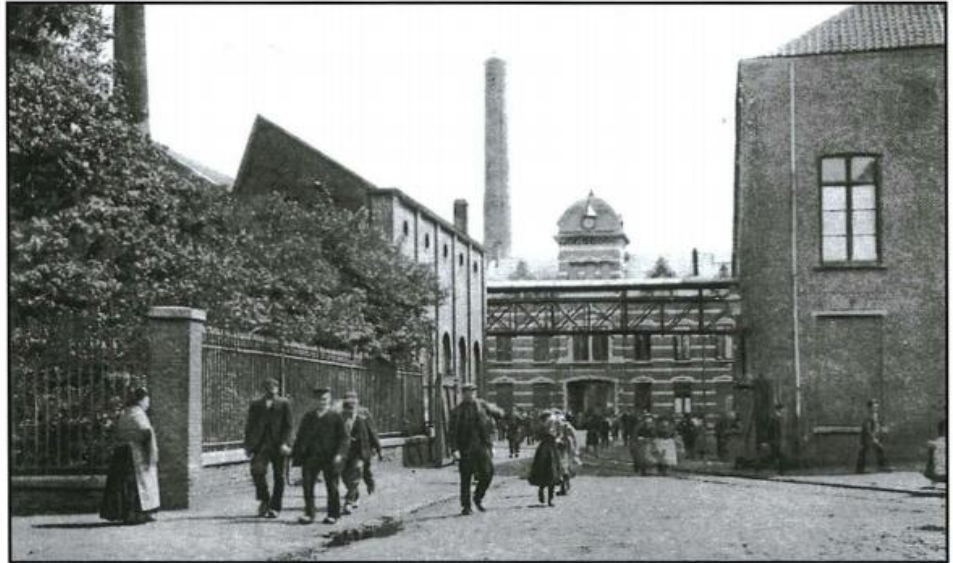
Certificaat voor het bekomen van een treinabonnement voor arbeiders. Dworp, jaren 1890.

twee textielfabrieken, één in Lot en de andere in Eizingen.(4)
De industrietelling van 1896 geeft het aantal arbeiders weer, dat dagelijks naar een bepaalde gemeente trok om er zijn brood te verdienen. Omdat de hoofdzetel van de wolfabriek van Lot op Sint-Pieters-Leeuw lag, vinden we de pendelaars onder deze gemeente terug. De cijfers moeten wel met enige voorzichtigheid gehanteerd worden. Zij bevatten namelijk ook de arbeiders die in de textielfabriek van Eizingen, een ander gehucht van Sint-Pieters-Leeuw, gingen werken.
Vanuit de minder geïndustrialiseerde gemeenten in de Zenneval-

Het spoorwegstation van Lot.

(4) GA Beersel, *archieff Hui-zingen, Gemeenteraadsversla-gen*, Zitting 16/11/1847. De fabriek in Eizingen was een katoenspinnerij uitgebraat door Frederic Fortamps en later door de familie Vanham.

Werknemers verlaten de fabriek.

lei, zoals Huizingen en Buizingen, vertrokken dagelijks veel mensen richting de twee textiel fabrieken van Sint-Pieters-Leeuw. Ook de landelijke gemeenten Alseberg en Beersel, de stad Halle en de industriegemeente Ruisbroek leverden, weliswaar in mindere mate, arbeidskrachten.(5)

's Morgens en 's avonds moet het een druk heen en weer krioelen geweest zijn van arbeiders die in Lot toekwamen of de fabriek verlieten en huiswaarts keerden. Velen onder hen bleven geregeld na hun werk hangen in één van de tientallen cafés in de Dworpstraat. Anderen haastten zich om hun trein te halen.

3. Hygiëne

3.1. Epidemieën teisterden het gehucht

De arbeiderswijk werd in de tweede helft van de 19de eeuw verscheidene keren getroffen door epidemieën. In 1864 en 1873 was het de tyfus die slachtoffers maakte. Telkens werd de "*Commission Médicale Provinciale de Brabant*" hierover ingelicht. Na geneeskundig advies besliste het gemeentebestuur in december 1873 de gemeenteschool van Dworp voor enkele dagen te sluiten. Op die manier konden de klaslokalen gedesinfecteerd worden.(6)

In 1866 was de ravage het grootst. Dat jaar brak de cholera uit in de Carré. Op kosten van de Directeur van de "*SA de Loth*" richtte men op het Breedveld een hospitaal op om de zieken te verzorgen. De medische verzorging gebeurde door twee leerlingen van de "*Hôpitaux de Bruxelles*", onder leiding van Mr. Vandenschriek,

(5) Buizingen en Halle leverden vooral de arbeidskrachten voor de katoenspinnerij in Eizingen.

(6) GA Beersel, archief Dworp, *Briefwisseling*, Boek III, n°305, 22/12/1873.

dokter en gemeenteraadslid in Halle.

Dworp telde in 1866 217 sterfgevallen, terwijl dit in een gewoon jaar ongeveer de helft was.(7) De verschrikkelijkste maanden waren augustus en september 1866 met respectievelijk 51 en 87 sterfgevallen. Maar liefst 75 van de 217 sterfgevallen in 1866 waren mensen uit de Carré te Dworp.

Een man die al deze ellende van nabij meemaakte was Ludovicus Petrus Goetstouwers, de eerste kapelaan in Lot. In 1865 was men begonnen met de bouw van de kapel en het jaar nadien werd de nieuwe parochie boven de doopvond gehouden. Ludovicus, afkomstig van Essen, was het derde kind van twaalf uit het huwelijk van Joannes Goetstouwers met Maria Catharina Van Agtmael (1825). Uit zijn geboorteakte (24.11.1829) blijkt dat zijn naam "Goetstouwers" is, en niet Goutstouwers zoals de straatnaam in Lot verkeerdelijk aanduidt. Zijn priesterwijding vond plaats op 19.12.1857, een jaar later (24.12.1858) werd hij onderpastoor te Dworp en begin januari 1866 kreeg hij de nieuwe parochie in Lot toegewezen.(8) In de geschiedenis van Dworp van Everaert en Bouchery lezen we: "Den 14en Januari celebreeerde de Eerw. Heer Goetstouwers er de eerste mis, welke gezongen werd door de koorzangers der parochiale kerk van Dworp." (9)

Tijdens de cholera-epidemie bekommerde Goetstouwers zich om zijn zieke parochianen. Lang heeft hij de Lottenaren echter niet kunnen dienen. Een maand nadat de cholera in Lot werd bedwongen stierf de onderpastoor aan een bloeding (hémorragie). De vreselijke cholera-epidemie maakte uiteindelijk ook hem tot slachtoffer. De man overleed op 24.11.1866, op zijn 37ste verjaardag. Het personeel van de SA de Loth schonk een grafsteen als laatste eerbetoon en uit dank voor zijn zelfopoffering. De steen -

De kapel van Lot gebouwd in 1865 op de grond van de SA de Loth.

(7) GA Beersel, *archief Burgerlijke stand, Overlijdens Dworp, 1864- 1868.*

Het aantal sterfgevallen bedraagt voor 1864: 108, 1865: 149, 1866: 217, 1867: 92, 1868: 106.

(8) VERCAMMEN L., 'Clerus Essen-Kalmthout', in: *Spijker, jaarboek 1997.*

(9) EVERAERT L.- BOUCHERY J., *Geschiedenis der gemeente Dworp*, Antwerpen, 1877, p. 12.

D. O. M

Ici repose
le reverend PIERRE LOUIS
GOETSTOUWERS
vicaire résident à Loth.
Né à Esschene
le 24 Novembre 1829.
Décédé à Loth
victime de son
dévouement pendant
l'épidémie cholérique
le 24 Novembre 1866.

R. I. P.

—
Hommage
du personnel de l'établissement
de la société anonyme
de Loth.

Vertaling van het grafschrift: D.O.M. Hier rust de eerwaarde Pieter Lodewijk Goetstouwers verblijvende onderpastoor te Lot. Geboren te Essene op 24 november 1829. Gestorven te Lot op 24 november 1866 als slachtoffer van zijn zelfopoffering gedurende de cholera-epidemie . R.I.P. Hulde vanwege het personeel van de Naamloze Maatschappij van Lot.

in het werk van Everaert en Bouchery beschreven als "Zeer schoone grafzerk in wit marmeer, met arduinsteen omgeven" - bevond zich op het oude kerkhof van Dworp maar is helaas verdwenen.(10)

De schrik zat er goed in bij de inwoners van Lot. Ook bij het gemeentebestuur van Dworp zou de herinnering aan de verwoestende cholera-epidemie nog lang nazinderen. Wanneer in augustus 1884 berichten over epidemieën in Zuid-Frankrijk binnenlopen, worden in Dworp onmiddellijk stappen ondernomen om een rampscenario zoals in 1866 te vermijden. Men vraagt de voorzitter van de "Commission Medicale Provinciale de Brabant" naar Lot te komen om er de maatregelen te bespreken die genomen moeten worden bij een eventuele dreiging van epidemie. Ook de SA de Loth wordt bij de besprekingen betrokken. De dokter van de fabriek en een afgevaardigde van de Raad van bestuur worden op de vergadering uitgenodigd.(11)

In de fabriek was een medische dienst aanwezig waar de arbeiders een arts konden raadplegen. In 1879 vindt het gemeentebestuur

(10) EVERAERT
L.- BOUCHERY J., ..., p.24.

(11) GA Beersel, *archief
Dworp, Briefwisseling*, Boek
IV, n° 932, 8/8/1884.

van Dworp dat te veel zieke arbeiders zich naar Brussel begeven, waar ze dan op kosten van de gemeente verzorgd worden. Om geen onnodige kosten te veroorzaken wil het College, vooraleer een arbeider naar het Brusselse hospitaal vertrekt, hierover eerst geïnformeerd worden door de dokter van de fabriek.(12)

3.2. Slechte hygiëne als bron van epidemieën

De arbeiderswijk van Lot was in de 19de eeuw zeer kwetsbaar voor epidemieën. Dit kwam door de slechte hygiënische omstandigheden waarin de mensen er leefden. Het drinkwater was er van bedenkelijke kwaliteit. Er was geen riolering, de wegen en grachten waren slecht onderhouden. Het vuile water kon dus niet behoorlijk wegvloeien. De Zenne overstroomde regelmatig en het hele gehucht had bijgevolg een drassige ondergrond.

In 1867 werd op de gemeenteraad van Sint-Pieters-Leeuw de aandacht gevraagd voor het saneren van een weg, nabij de fabriek van Scheppers en het station in het gehucht Lot. De weg, waarover sprake is (wegenatlas straat n°1), liep langs een groot aantal huizen. Hij werd al ten tijde van de cholera-epidemie door verschillende artsen aangeduid als een grote zorg voor de openbare gezondheid, omdat het water er bleef stilstaan in de grachten.(13)

In juli 1893 reageert het gemeentebestuur van Dworp op een medisch rapport van de Provincie, waarin de hygiënische toestand in Lot besproken wordt. De bemerkingen van het rapport zijn volgens de lokale autoriteiten "*aucunement fondées*". In een zestal punten probeert het College de negatieve bevindingen met betrekking tot het gehucht te weerleggen.(14) Vooral de weg van de Zenne naar de Carré, namelijk de huidige Dworpstraat, bevindt zich in een erbarmelijke staat.

1e "Het gehucht Loth heeft een drassige bodem."

Hieraan kunnen we niets doen en we hebben niet aangeraden te bouwen, noch zelf gebouwd in een omgeving dat een natuurlijk overstroomingsgebied is.

2e "De wegen zijn in slechte staat."

Ze zijn daarentegen allemaal opnieuw bestraat; hieraan werd sinds enkele jaren meer dan 100.000 fr. besteed.

3e "Ze moeten verhoogd worden, zeker de weg die aan de Zenne vertrekt en richting arbeiderswijk loopt."

Deze weg werd verhoogd in 1890 en zijn huidig niveau is zeer zorgvuldig bestudeerd door "Mr l'Ingénieur en Chef des Ponts et Chaussées".

(12) GA Beersel, *archief Dworp, Briefwisseling*, Boek IV, n°135, 12/9/1879.
 (13) GA Sint-Pieters-Leeuw, *archief S-P-L, Gemeenteraadsverslagen*, Zitting 2/3/1867.
 (14) GA Beersel, *archief Dworp, Briefwisseling*, Boek VI, n° 2593, 1/7/1893.

De Dworpstraat ter hoogte van de Carré (links). Enkele werknemers keren terug van de fabriek.

sées de l'Etat". Een recente petitie van de inwoners van Loth die we ontvingen via de Gouverneur, beschuldigt ons anderzijds de weg teveel verhoogd te hebben, hetgeen de oorzaak is van overstromingen en ongezonde toestanden.

4e "Men zou er riolen moeten aanleggen."

Deze zaak is nauwkeurig bestudeerd bij de herstelling van deze weg, namelijk door Mr. Barbier, Ingenieur van de Staat.

Men stelde vast dat riolen tot ongezondheid zouden leiden; een helling ontbreekt, alsook het water om ze te spoelen, de huizen zijn niet gebouwd om hierop aangesloten te worden en men vreest dat in deze omstandigheden de uitstroom van rottigheid enkel tot ongezondheid zal leiden.

5e "De woningen van de arbeiderswijk zijn slecht onderhouden."

We hebben onlangs al de huizen laten bezoeken en de meeste daarvan werden in een zeer goede staat van zuiverheid bevonden. Op onze vraag heeft de Fabriek van Loth, enkele jaren geleden, twee huizen tot één samengenomen om het gebrek aan logement en kelder-ruimte te voorkomen. De realiteit is dat ze gebouwd werden in een ongezonde omgeving en dat er goed drinkbaar water ontbreekt.

6e "De gracht is niet behoorlijk gegraven."

Ze is aangelegd op basis van de plannen goedgekeurd door de Staat en de Provincie en we hebben een nieuw afleidingskanaal aangelegd naar de Zenne toe, waarvan de straal 30 centimeter minder bedraagt dan de oude grachten.

Overstromingen waren een regelmatig weerkerende plaag in Lot. Tot drie à vier keer per jaar werd het gehucht door wateroverlast geteisterd. De grachten die in verbinding stonden met de Zenne en de Molenbeek en die deze rivier en haar bijrivier moesten ontlasten, werden vaak niet goed onderhouden. Bij zware regen- of sneeuwval raakten de afleidingskanalen overvol en was het overtollige water niet langer te slikken. Aan de "Laekebrug" steeg het water meestal al boven de brug uit, nog voor de overstroming echt begonnen was.

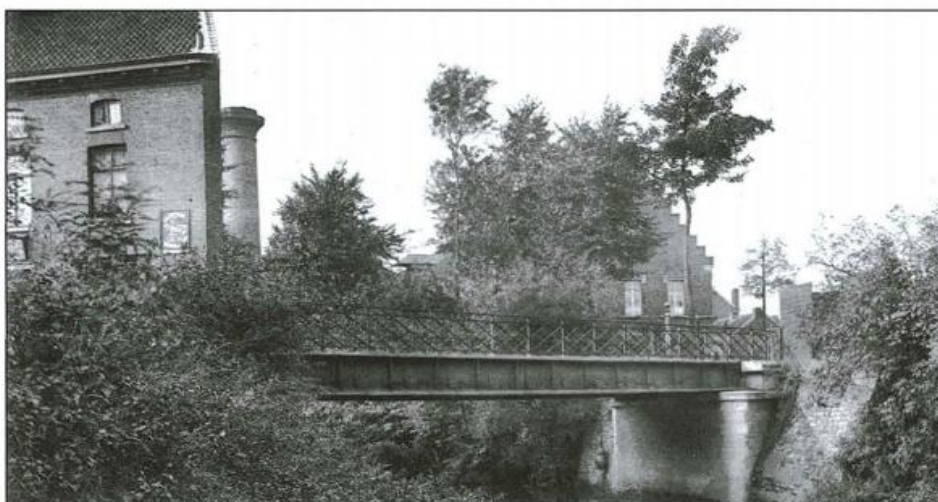
In december 1880 meldt de krant:

"Te Vorst, Ruysbroeck, Loth, Hal, ... is de overstroming verschrikkelijk: geheel de omtrek schijnt aldaar in een grenzeloos meer veranderd."
(15)

In 1896 krijgen alle gemeenten langs de Zenne een vragenlijst met betrekking tot de overstromingen. Aan de antwoorden te zien was het gemeentebestuur van Dworp zich goed bewust van het feit dat overstromingen ziekten en zelfs epidemieën met zich meebrachten.

"Het water dat over de oppervlakte stroomt bevat heel wat fecaliën. Deze vervuilen niet alleen de velden, maar ook de omgeving waar huizen staan. Grote hoeveelheden afval zoals ingewanden van koeien, overvolle latrines en andere species in ontbinding, verspreiden zich in putten en in kelders en kunnen een hele hoop ziekten en zelfs epidemieën veroorzaken." (16)

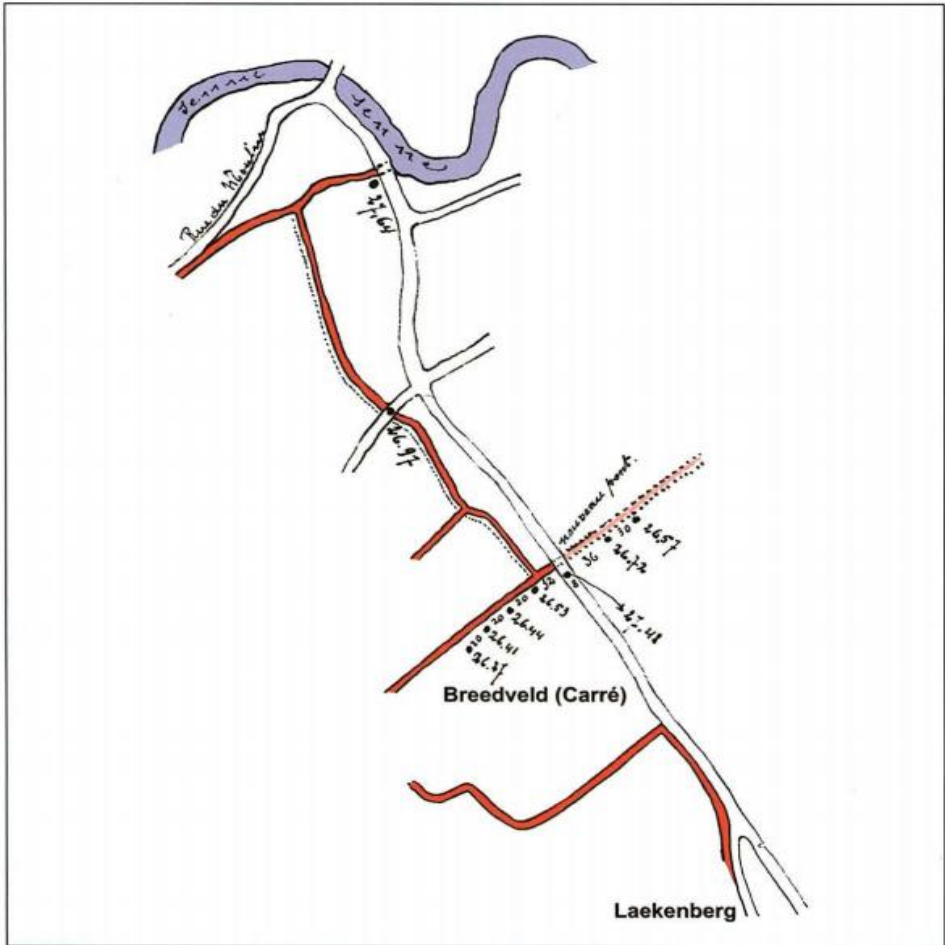
Het water dat van hoger gelegen plaatsen (Kesterbeek, Laekenberg) naar beneden vloeide, kwam in afvoergreppels in de tuinen van de carré terecht. Daar bleef het vaak stilstaan omdat het Breedveld het

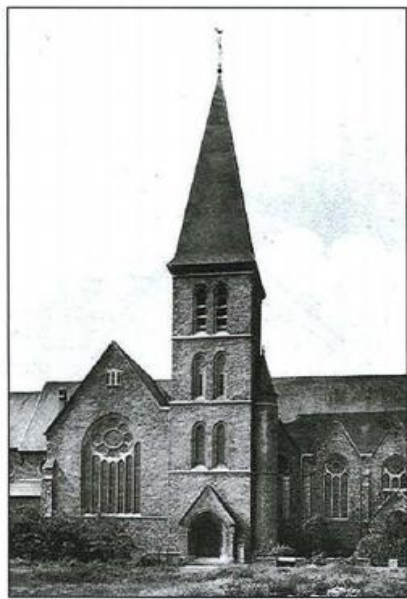
De Zenne ter hoogte van de "Laekebrug". Op de achtergrond de wasserij met schouw.

(15) *De Brusselaar*, zo 26/12/1880, jg.5, n°52.

(16) GA Beersel, *archieff Dworp*, n° 886.13, Onbevaarbare waterlopen, Dossier SA de Loth, beantwoorde vragenlijst ter 'verbetering van het beheer van het water der Zenne en harer toevloeiels boven Vilvoorde'. 30/3/1896

Plan opgesteld in 1924 naar aanleiding van het uitvoeren van verbeteringswerken ter voorkoming van overstromingen in de omgeving van het Breedveld. Uit de opmeting blijkt dat het Breedveld lager gelegen gebied is vergeleken met het niveau van de oevers van de Molenbeek ter hoogte van de monding in de Zenne. Dit verklaart waarom het Breedveld bij zware regelval vaak overstroomde.

De kerk van Lot gebouwd in 1920.

laagst gelegen gebied was in de omtrek. De kelders van de arbeiderswoningen hadden dan ook vaak te kampen met wateroverlast. In een dergelijke situatie bestond het gevaar voor het uitbreken van ziekten.(17)

3.3 Een nieuw uitzicht voor Lot

In het eerste kwart van de 20ste eeuw verkreeg Lot een nieuw uitzicht. De kapel verdween (1918) en werd vervangen door een kerk (1920). De straatnaam

(17) GA Beersel, archief Dworp, n° 886.13, Onbevaarbare waterlopen, Dossier SA de Loth, brief 30/10/1924.

"Kapellerond" herinnert aan de plaats waar deze kapel stond. Het oude stationsgebouw werd afgebroken en vervangen door een nieuw. Het kanaal werd verbreed. Rond 1903 werd de Jozef Huysmanslaan aangelegd. In dezelfde periode werden de Beerselbaan heraangelegd en de Albert Denysstraat gekasseid.

Met het zelfstandig worden van Lot geraakten de verbeteringswerken aan het stratennet in een stroomversnelling. Straten werden van degelijke boordstenen voorzien. De smalle doorgangen in de Goutstouwerswijk werden naar het midden verlegd tot een enigszins brede weg. Geleidelijk werd ook het riolenstelsel verbeterd, zoals de aanleg van riolering in 1935 in de Jozef Huysmanslaan en de Stationsstraat. Enkele drinkwaterpompen werden op de leiding van Ruisbroek geplaatst, zodat in gezond drinkwater werd voorzien. Toch was het nog wachten tot 1949 tot het aanleggen van een eigen waterbedelingsnet. Tenslotte werd in 1931 een nieuwe jongensschool gebouwd. (18)

4. Armeenzorg

4.1. Het fabrieksbestuur

Naast de gemeentelijke initiatieven werd ook vaak door de patroons aan armenzorg gedaan. Fabrieksbazen beseften maar al te goed dat een positievere materiële situatie van de arbeiders automatisch ook voordelen had voor de werking van hun bedrijf. De arbeiders zouden minder geneigd zijn te protesteren of te staken.

De armenzorg vanwege het fabrieksbestuur kon verschillende vormen aannemen. De directeur kon in moeilijke tijden de lonen optrekken. Tijdens de crisis van 1855 verhoogde Scheppers het salaris van zijn arbeiders met 25%, zodat ze minder hinder zouden ondervinden van de dure levensmiddelen. (19)

Een andere manier om arbeiders doorheen moeilijke periodes te helpen, was het inrichten van onderstands- of voorzorgskassen. Hierin konden arbeiders hun inkomsten deponeren om er dan beroep op te kunnen doen in slechtere tijden. Voor de 330 arbeiders die de fabriek in 1847 telde was er zo 'n onderstandskas voorzien. Een jaarlijkse gift van de fabriekseigenaar en het maandelijks afhouden van twintig centiemen van het loon van elke arbeider, voorzag dit fonds van de nodige liquiditeiten. Zulke weerstandskassen werden ingericht door bijna alle grote ondernemingen. De ene kas werd gespijsd door afhoudingen van het loon, de andere door boetes. De arbeidersklasse voelde meestal niet veel voor dergelijke initiatieven, meer nog, ze vertoonden een geweldi-

(18) *Kroniek van vijftientig jaar Lot 1927-1952*, Lot, 1952, s.p.

(19) ARA, KKB, n°283, *Briefwisseling, 1855, Rapport: situation de l'industrie*, 28/2/1855.

ge afkeer tegen dergelijke voorzorgskassen. Het verslag van Kamer van Koophandel in 1846 ziet als oorzaak hiervoor de gebrekkige aandacht voor de toekomst en voor gebeurtenissen die hen in extreme armoede zouden kunnen brengen.(20)

Ook met geldelijke steun kon de fabriek de armen helpen. Maar hiertoe waren de bestuurders niet vlug bereid. Van dergelijke liefdadigheid maakten ze niet graag een gewoonte. Fabrieksbestuur en gemeentebestuur probeerden de verantwoordelijkheid en vooral de kosten voor armenzorg aan arbeiders steeds op elkaar af te schuiven. De burgemeester wees de SA de Loth op haar morele plichten, de maatschappij benadrukte de wettelijke verplichtingen van de gemeente.

In juni 1880 vraagt het gemeentebestuur van Dworp in een brief aan de SA de Loth de aandacht voor de preciaire situatie van een arbeidersgezin dat onlangs haar kostwinner verloor. De lokale autoriteiten vinden dat de fabrieksbestuurders hun verantwoordelijkheid moeten opnemen om deze familie in nood te helpen. De maatschappij antwoordt dat "*het incident*" bij wet onder de verantwoordelijkheid valt van de gemeente. Maar gezien de omstandigheden en uit "*pure menslievendheid*" zijn ze met de Raad van Bestuur overeengekomen om tijdelijke hulp te bieden aan de weduwe en haar familie. "*Maar*", zo wordt uitdrukkelijk gezegd, "*deze handeling van liefdadigheid mag niet als een précédent worden beschouwd.*"

Burgemeester Cornet de Grez repliceert dat hij ervan overtuigd was dat het fabrieksbestuur liever zelf voorzag in het tijdelijk onderkomen van hulpbehoevende arbeidersfamilies. De SA de Loth, die anders zoveel aandacht besteedt aan de toestand van de arbeiders zou, volgens de burgemeester, best ook tussenkomen voor particuliere gevallen op aangeven van het gemeentebestuur, zonder dat deze laatste gerechtelijke stappen of liefdadigheidsmaatregelen behoort te nemen.(21)

De fabriek kon ook onrechtstreeks aan armenzorg doen door een bijdrage te leveren aan het gemeentebudget. Hiertoe worden ze aangespoord in december 1881. Er wordt gevraagd een bijdrage van 1000 fr. te leveren aan het gemeentebudget van 1882.

De kosten voor de hulpverlening aan vreemde arbeiders die slechts voor een korte tijd in Lot komen wonen, lopen hoog op. Hoewel deze arbeiders niet van deze gemeente afkomstig zijn, hebben ze wel recht op ondersteuning in Dworp omdat ze er tijdelijk wonen. Het zou niet eerlijk zijn de lokale bevolking voor al deze kosten te laten opdraaien, er moeten dus elders geldmiddelen worden gezocht. Het Schepencollege wil dit in der minne regelen, om niet verplicht te zijn een speciale belasting te heffen,

(20) 'Rapport de la Chambre de Commerce et des fabriques de Bruxelles, 1846.' In : *Exposé de la situation administrative de la province de Brabant*, 1847, p. 670.

(21) GA Beersel, *archief Dworp, Briefwisseling*, Boek IV, n° 287, 30/6/1880 en n° 319, 23/8/1880; n° 752.2, *Hinderlijke Inrichtingen*, Dossier SA de Loth, brief 21/8/1880.

Zicht op de Carré vanaf de "Laekenberg". Foto 6 uit het fotoboek van de "SA de Loth" - 1881.

op de fabrieksgebouwen of op de arbeidershuisjes. Reeds eerder deed de SA de Loth een vrijwillige gift van 200 fr. en de fabriek is ook belast voor 200 fr. aan personele taksen. Deze twee sommen zijn echter een peulschil in vergelijking met de opbrengst van de grondbelasting die de gemeente Sint-Pieters-Leeuw binnenrijft. Door deze abnormale situatie, gecreëerd door de grensbepalingen, krijgt Sint-Pieters-Leeuw het meeste geld in handen terwijl Dworp met de meeste kosten opgezadeld zit.(22) Het antwoord van de SA de Loth is negatief. De maatschappij vindt niet dat ze moet opdraaien voor de kosten die de gemeente volgens de "Wet op de Onderstandsdomicilie" verplicht is te dragen.(23) Bovendien hebben ze het moeilijk met het feit dat het gemeentebestuur in de toekomst een taks zal heffen op de arbeiderswoningen. Het bestuur van de fabriek is niet akkoord om jaarlijks een bedrag van 1000 fr. aan de gemeente over te maken. Voor het jaar 1882 storten ze wel een cheque met die waarde. Dit gebaar gebeurt echter "sans reconnaissance et sans engagement".(24)

In 1885 verandert de maatschappij van koers. Waarschijnlijk houden de onderhandelingen met betrekking tot de rijkswachtpost (zie hoofdstuk sociaal

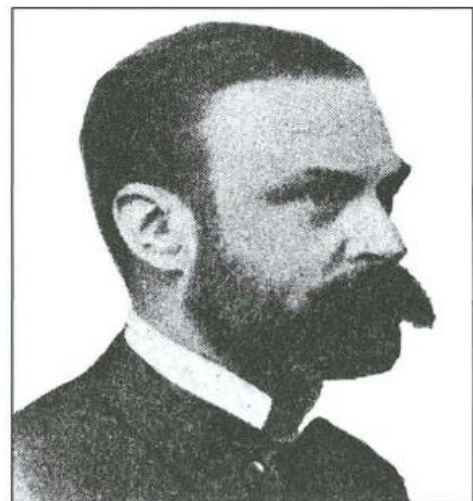
(22) GA Beersel, *archief Dworp*, n° 752.2, *Hinderlijke inrichtingen*, Dossier SA de Loth, brief 1/12/1881.

(23) VAN DEN EECKHOUT P.-VANTEMSCHE G., *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19de -20ste eeuw*, Brussel, 1999, p. 107.

De wetten op het onderstandsdomicilie van 24 vendémiaire jaar II, 28 november 1818, 18 februari 1845, 14 maart 1876 en 27 november 1891 waren gebaseerd op het principe dat een verblijf van een bepaalde duur nodig was om in een gemeente zijn onderstandsdomicilie te verwerven.

(24) GA Beersel, *archief Dworp*, n°752.2, *Hinderlijke inrichtingen*, Dossier SA de Loth, brief 21/12/1882.

Graaf Raymond Cornet de Grez (*1839 - +1896), burgemeester van Dworp van 186 tot 1896.

(25) GA Beersel, archief Dworp, n°752.2, Hinderlijke Inrichtingen, Dossier SA de Loth, brief 7/4/1885; Briefwisseling, Boek V, n° 1137,15/6/1886.
(26) VAN DEN EECKHOUT P.-VANTEMSCHE G., ...,p. 106-108.
(27) GA Beersel, archief Dworp, Briefwisseling, Boek IV, n° 287, 30/6/1880.
(28) GA Beersel, archief Dworp, Briefwisseling, Boek III, n° 523, 27/7/1873.
(29) GA Beersel, archief Dworp, Briefwisseling, Boek IV, n° 1036, 5/6/1885.
(30) GA Beersel, archief Dworp, Briefwisseling, Boek VI, n° 2680, 18/12/1893.

oproer) hiermee verband. De bestuurders worden plots zeer gul want, vanaf 1886 storten ze jaarlijks een bedrag van 2000 fr. Dit geld dient om de kosten van de Onderstandsdomicilie en van het Bureel van Weldadigheid te compenseren.(25)

4.2. Het gemeentebestuur

In de Franse periode (jaar V) werd elke gemeente verplicht een Bureel van Weldadigheid op te richten. De gemeentelijke overheid benoemde de leden, keurde de rekeningen goed en zag toe op de werking. In 1925 werden deze instellingen vervangen door de "Commissies van Openbare Onderstand" (COO) en in 1976 door de "Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn" (OCMW).(26) Zeker tot in 1880 verleende het Bureel van Weldadigheid van Dworp geen hulp in de arbeiderswijk van Lot. Het gemeentebestuur vond dat de eigenaar van de arbeidershuizen, de SA de Loth, moest instaan voor hulp verleend aan arbeiders bij een overlijden of in geval van ziekte. Na een bepaalde periode hier verbleven te hebben, kwamen deze families in ieder geval ten laste van de gemeente. In het kader van de wet van "Onderstandsdomicilie" moest de gemeente dan opdraaien voor hun onderhouds- en medische kosten.(27) Als gevolg daarvan draaide de gemeente ook op voor heel wat wezen, waarvan de ouders vroeger in Lot woonden. Na het overlijden van de ouders werden deze kinderen in hun geboortedorp geplaatst.(28)

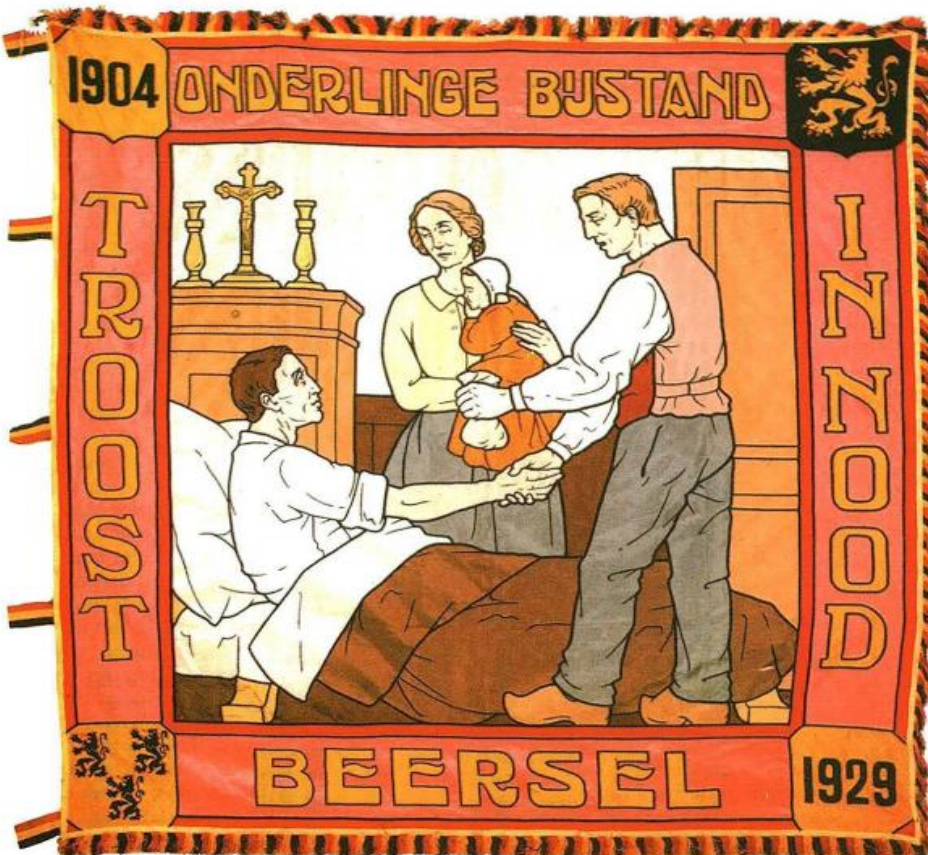
Rond 1885 verschaftte het Bureel van Weldadigheid aan weduwen in de winter wekelijks een brood en een mand kolen, in de zomer gebeurde dit om de 15 dagen. Men wou de arme mensen zeker niet volledig onderhouden op kosten van de gemeentelijke kas.(29)

In 1893 kwamen de leden van het Bureel van Weldadigheid elke maand een namiddag samen om te vergaderen over de maandelijksse verdeling van de hulpmiddelen. De leden vertegenwoordigden alle gehuchten en "*de verdeling vond plaats na een grondig en onpartijdig onderzoek*".(30) Of ook de arbeiders van Lot op dat moment hulp krijgen, wordt niet vermeld.

In uitzonderlijke omstandigheden kon de gemeente bij de Provincie Brabant een subsidie aanvragen. Dit gebeurt bijvoorbeeld in 1891. Dat jaar heerst er een strenge winter en wordt de regio bovendien geteisterd door overstromingen. Om de hulpbehoevende arbeiders onmiddellijk te hulp te kunnen komen, wordt een subsidie van 1800 fr. gevraagd. In de briefwisseling rechtvaardigt het bestuur de aanvraag als volgt: "*Er is dringend nood om tegemoet*

Gemeente	Genootschap	Functie	Oprichting	Aantal leden
Buizingen	Sint-Hubertus werkmanskring	Onderlinge bijstand	1899	63
Drogenbos	Cercle scolaire	Schoolsparen	1899	20
Dworp	Sint-Guriks werkmanskring	Onderlinge bijstand	1895	117
Halle	La Prévoyance	Onderlinge bijstand	vóór 1898	231
	Biekorf	Onderlinge bijstand	1899	73
	ieder zijn huis	Huisvesting	1896	
	La Ruche de Hal	Schoolsparen	1899	
Lembeek	Sint-Veronus werkmanskring	Onderlinge bijstand	1894	273
	Les amis réunis	Onderlinge bijstand	1899	100
Ruisbroek	Sint-Anna Gilde	Onderlinge bijstand	vóór 1898	109
	Van Ruysbroeck Zonen	Onderlinge bijstand	vóór 1898	163
	Lijfrentekas der scholen Rey ainé		vóór 1899	46
Sint-Pieters-Leeuw	Saint-Joseph (Lot)	Onderlinge bijstand	1899	73
	Voor God en Vaderland	Onderlinge bijstand	1899	246

De mutualiteiten en andere genootschappen rond 1899 in de 'Zennevallei rond Halle'.
 Bron: *Exposé de la situation administrative de la province de Brabant, 1901, Tableaux des sociétés de secours mutuels et autres fondés depuis 1894 jusqu'à ce jour*, pp. 314-324.

Vlag van de mutualiteit: Onderlinge Bijstand Troost in Nood te Beersel, opgericht in 1904.

te komen aan deze grote ellende en in dit geval past de uitspraak: "wie snel geeft, geeft dubbel."(31)

4.3. Mutualiteiten en andere genootschappen ten voordele van de arbeiders

Zoals elders worden eind 19de en begin 20ste eeuw in de Zennevallei onder Brussel verschillende genootschappen opgericht ten behoeve van de arme arbeiders. Het waren onderstandskassen, spaarkassen, pensioenkassen, huisvestingsmaatschappijen, enz...

Een wet van 9 augustus 1889 maakte de oprichting van beschermcomités voor de arbeidershuisvesting mogelijk. In onze streek zou het "Comité de patronage des habitations ouvrières et des institutions de prévoyance des cantons de Hal, Lennik-St-Quentin et Uccle" in het leven geroepen worden. Dit comité had niet alleen de huisvestingsmaatschappijen onder haar toezicht maar ook al de ondersteuningsfondsen.

Aan de namen te zien waren het vooral katholieke initiatieven ten voordele van de arbeiders. Een maatschappij van onderlinge bij-

Gemeente	31 dec 1902	%	31 dec 1903	%	Aantal inw. in 1900
Buizingen	448	33	477	35	1371
Halle	4577	36	4800	38	12615
Lot (Sint-Pieters-Leeuw)	964	14	973	15	6698
Lembeek	644	15	682	16	4280
Ruisbroek	1456	35	1490	36	4153
Dworp	605	11	701	13	5411

De hulpspaarkassen: aantal spaarboekjes in enkele gemeenten van de 'Zennevallei rond Halle'.(33)

Gemeente	31 dec 1902	%	31 dec 1903	%	Aantal inw. in 1900
Buizingen	98	7	165	12	1371
Halle	902	7	1039	8	12615
Lot (Sint-Pieters-Leeuw)	102	2	120	2	6698
Lembeek	109	3	127	3	4280
Ruisbroek	996	24	1109	27	4153
Dworp	235	4	242	4	5411

De pensioenspaarkassen: aantal inschrijvingen in enkele gemeenten van de 'Zennevallei rond Halle'.(34)

(31) GA Beersel, archief Dworp, Briefwisseling, Boek V, n° 2236, 24/9/1891.

stand had als doel: (32)

1. de zorgen van een geneesheer en geneesmiddelen te verschaffen aan de zieke of bij toeval gekwetste lieden;
2. hun een dagelijkse schadeloosstelling te betalen gedurende de periode van hun arbeidsonbekwaamheid;
3. buitengewone en tijdelijke onderstand te verlenen aan de werkende lieden, die ongeneeslijk of gebrekkig verklaard zijn of oud geworden zijn;
4. een schadeloosstelling te verlenen aan hun weduwen, hun wezen of aan hun ouders, in geval van overlijden;
5. aan de leden van hun gezin de aansluiting te vergemakkelijken bij de Lijfrentekas van de Staat.

De lijfrentekas van de Staat (de latere ASLK) had in elke gemeente haar bijhuis. Voor de jaren 1902 en 1903 weten we hoeveel mensen een dergelijk spaarboekje hadden in de meeste gemeenten uit de Zennevallei. Het aandeel spaarboekjes in verhouding tot het aantal inwoners schommelde in Buizingen, Halle en Ruisbroek rond de 35%. In Sint-Pieters-Leeuw, Dworp en Lembeek waren blijkbaar minder mensen geneigd om toe te treden tot dergelijke spaarkassen.

Het pensioensparen had in de streek weinig succes. Alleen in Ruisbroek bereikte men hiermee een groot deel van de bevolking. Opnieuw valt het lage cijfer op in Dworp en Sint-Pieters-Leeuw.

In Dworp kenden vooral de particuliere spaarkassen veel succes. In 1910 waren er maar liefst vijftien spaarmaatschappijen, die elk hun zetel in een café hadden.⁽³⁵⁾ In Lot bestond de spaarkas "De Spaarzame Werklieden" al in 1892.

Wekelijks droegen arbeiders hun spaargeld bij een herbergbaas. Dit bedrag varieerde van 10 centiemen tot 1 fr. per week. Op het einde van het jaar werden de spaarcenten uitgekeerd. Het gebeurde wel meer dat een deel ervan onmiddellijk ter plaatse in het café in plezier en vermaak werd opgedronken.

5. Onderwijs

De bestuurders vonden het belangrijk, naast de materiële situatie ook de geestelijke toestand van de arbeiders te verbeteren. Dit deden ze door scholen op te richten verbonden aan de fabriek.

In 1863 werden in Lot door de industrieel Edouard Scheppers twee scholen opgericht. Beide hadden een verschillende doelgroep. De Franstalige school in Sint-Pieters-Leeuw was bestemd voor rijkere kinderen en werd bestuurd door Mr. De Grijze. In de Vlaamstalige school gelegen op Dworp werd er onderricht gege-

(32) GA Halle, *archieff Halle (Halle II)*, n°645, Standregelen Sint-Hubertus werkmanskring te Buizingen 1899, Biekorf te Halle 1911.

(33 - 34) GA Halle, *archieff Halle (Halle II)*, n° 405, Sociale woningbouw, Comité de patronage des habitations ouvrières et des institutions de prévoyance des cantons de Hal, Lennik-St-Quentin et Uccle, Rapport annuel sur les travaux du comité, 1904, pp.14-15. Blijkbaar was de hulpspaarkas van de gemeente Sint-Pieters-Leeuw gevestigd in het gehucht Lot, want S-P-L zelf komt niet voor in de lijst. Wat het aantal inwoners betreft, heb ik het cijfer van de gehele gemeente genomen. Het percentage spaarboekjes in verhouding met de bevolking is te vergelijken met dat van Dworp. Dit wijst er op dat de hulpspaarkas van Lot inderdaad bedoeld was voor de hele gemeente S-P-L.

(35) THEYS C., *Geschiedenis van Dworp, Brussel, 1948, p.316.*

Jongensschool van Dworp (Lot) voor arbeiderskinderen.

ven aan arbeiderskinderen, tot 1866 door Mr. Lacroix, nadien door Mr. Jan Baptist De Busscher. De twee scholen telden rond 1877 elk ongeveer 75 leerlingen.

Het onderscheid tussen beide scholen wordt duidelijk als we de twee foto's bekijken uit het bedrijfsfotoboek van 1881. De ene foto toont deftig geklede kinderen uit een beter milieu, op de andere foto staan de arme stakkers, niet één die een poging doet tot lachen!

Vanaf 1872 was er in Lot ook een meisjes- en bewaarschool verbonden aan de SA de Loth, uitgebaat door de Zusters der Voorzienigheid van Gosselies. In de lagere school waren er in 1877 50 meisjes. De bewaarschool ving in die periode meer dan 140 kinderen op, tot een leeftijd van 7 jaar.(36)

Jongensschool van Sint-Pieters-Leeuw (Lot) voor kinderen van bedienden.

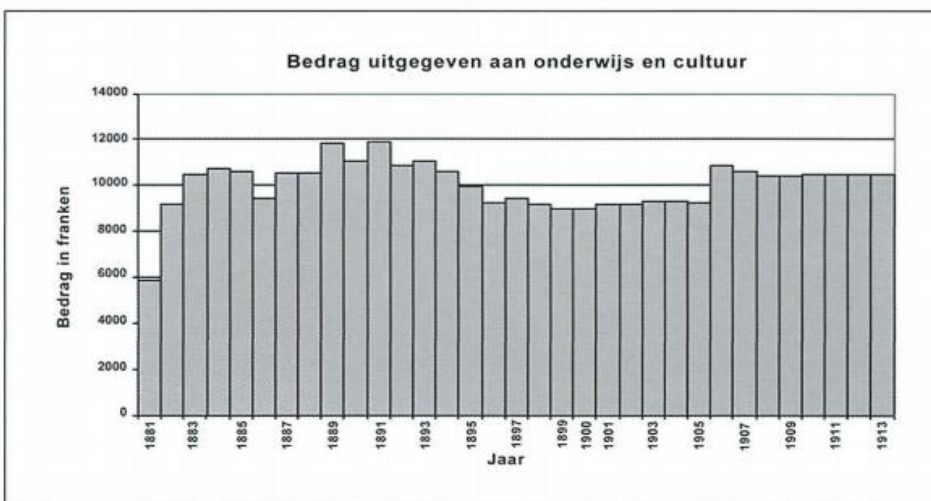
(36) EVERAERT
L.- BOUCHERY J., ..., p. 13.

Klas van de meisjesschool van de "SA de Loth" uit 1922. De lessen werden gegeven door de Zusters der Voorzienigheid van Gosselies.

Naast dagonderwijs bestonden er ook avondschoolen en zondagschoolen voor volwassenen. Deze werden niet door de fabriek maar wel door de gemeentebesturen georganiseerd. De opkomst van de arbeiders was er eerder laag. Bij gebrek aan studenten werden de scholen een aantal keer gesloten. Bezorgd om de morele toestand van het werkvolk deed men steeds nieuwe pogingen ze op te starten. Al in 1856 bestond er in Dworp een avondschoole voor volwassenen. Na te zijn opgeheven in 1884, kende ze een nieuwe start in 1889. Er werd les gegeven op maandag, dinsdag, woensdag en vrijdag, van 18 uur 30 tot 20 uur.

In Sint-Pieters-Leeuw was er een volwassenenschool vanaf 1869. De lessen vonden er plaats op zondagvoormiddag van 8 uur 30

Uitgaven voor onderwijs en cultuur. Bron: Annexe au Moniteur Belge, 1880-1914.

(37) THEYS C.,..., p.304.;
 GA Sint-Pieters-Leeuw,
 archief S-P-L, Gemeenteraads-
 verslagen, Zitting 24/10/1868,
 6/3/1869, 25/9/1871,
 24/9/1880.;
 EVERAERT L., BOUCHERY J.,
 ..., pp. 63 - 64.
 (38 - 39) EVERAERT
 L.- BOUCHERY J., ...p. 13.
 (40) Over de fanfare 'Een-
 dracht maakt macht' zie:
 PARTOUS H.- DESMEDT M.
 'Fanfare voor Lot'. In: *En het
 dorp zal duren...*, n°8,
 okt.-dec. 2000. De gegevens
 over de toneelkring
 'De Toekomst', 'Les pêcheurs
 à ligne de Loth' haalde ik
 eveneens uit deze publicatie.
 De andere verenigingen
 worden vernoemd in:
Lotgevallen, maart-april 1995,
 n° 160 (fanfare St-Jozef); nov-
 dec 1997, n° 176, pp. 8-9; jan-
 febr 1998, n° 177, p. 15.; mei-
 juni 1998, n° 179; sept-okt
 2002, n° 205, p. 18, 20.;
 DENAYER L.-COUDRON
 H., 'Herbergen in Lot',
 In: *En het dorp zal duren...*,
 n° 17, 19, 24.

tot 10 uur. Het initiatief doofde echter uit wegens gebrek aan interesse. Wanneer het in 1880 weer uit de kast werd gehaald naar aanleiding van een omzendbrief van de arrondissementscommissaris, besliste de gemeenteraad er uiteindelijk toch niet mee door te gaan, gezien het in het verleden ook al geen succes had.(37) Op het grondgebied van Dworp had het gehucht Lot een zondagschool voor meisjes. In 1877 volgden er ongeveer 80 leerlingen les.(38)

In 1877 is er te Lot ook een avondschoon. Ze werd geleid door de heren De Grijze en De Busscher en telde toen 40 leerlingen.(39)

Jaarlijks gaf de SA de Loth een behoorlijk bedrag uit aan "*enseignement et culte*". Dit bedrag schommelde rond de 10.000 fr. en diende om de onderwijzers en de pastoor te betalen, de schoolgebouwen te onderhouden en het schoolmateriaal aan te kopen.

6. Vrije tijd

6.1. Verenigingsleven

Het verenigingsleven zou zich eind 19de en begin 20ste eeuw volop ontwikkelen. Elke reden was goed om samen te komen: muziek, toneel, sport, carnaval... Hierna volgen enkele Lotse verenigingen waarvan we gegevens vonden uit de periode vóór 1930.(40)

De fanfare van Lot "Eendracht maakt macht" werd opgericht op 1 juli 1875. Deze vereniging heeft altijd een nauwe band gehad met de fabriek. Tot in 1889 vonden de repetities plaats in de fabriekgebouwen (nadien gebeurde dat in "*Het Oud Paviljoen*") en gedu-

**De fabrieksfanfare
 "Eendracht Maakt
 Macht" omstreeks 1876.
 Op de vlag staat:
 "Fanfare de Loth -
 Leeuw St Pierre - 1876."**

rende lange tijd was Joseph Huysmans, bestuurder van de SA de Loth, ondervoorzitter van de fanfare.

Naast het verzorgen van concerten en muzikfestivals werd ook jaarlijks een banket gehouden en een bedevaart naar Alsemberg. In 1889 nam "Eendracht maakt macht" deel aan de "Grand Concours International de Paris" ter gelegenheid van de Wereldtentoonstelling in Parijs. Ze behaalden er de "1ste prijs van uitvoering" en de "1ste prijs van lezing".

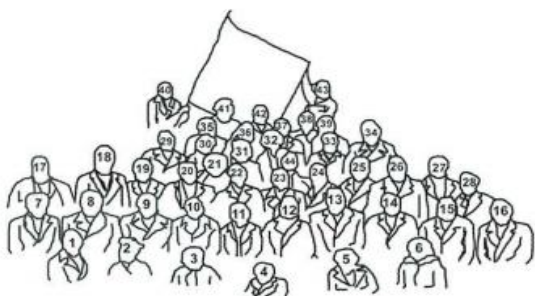
Af en toe hield de fanfare een inzamelactie, zoals in 1881 voor de armen van Lot. In 1887 werd door Joseph Huysmans voorgesteld om een concert te geven voor de slachtoffers van de mijnramp te Quaregnon.

In 1899 werd in het gehucht Kesterbeek (sinds 1927 onder Lot) de fanfare "Sint-Jozef" gesticht. De eerste voorzitter was grootpachter Cuvry uit de Donderveldstraat.

11. Edward Stubbe
12. Louis Van Cauwelaert
13. Renaat Van Elslande
14. Pierre Bardijn
15. Frans De Cuijper
16. Jozef Beeckmans
17. Georges XX
18. Frans Magnus
19. xx Gijsels
20. Pierre Osselaer
21. Anna Dammans
22. Georges De Belder
23. Jean De Belder
24. Frans Stubbe
25. Jean Stubbe
26. Louis Dammans
27. Jozef De Leeuw
28. Pierre Debognies
29. Leopold Leunens
30. Jeanne De Vogel
31. Jeanne De Kegel
32. Mevr. Stubbe
33. Jozef Merckx
34. Antoine Ruykens
35. Maria Poolen
36. Germaine De Vogel
37. Albert Merckx
38. Marie Devillé
39. Jean Luycks
40. Marie De Peu
41. Karel Stubbe
42. Jerome Peremans
43. Paula Walkiers
44. Jeanette XX

**Toneelmaatschappij
Lustig en Vrij - Lot**

1. xx Stubbe
2. Yvette De Belder
3. Roza De Belder
4. Louis De Belder
5. Romain Bordo
6. Nelly Leunens
7. Petrus Michiels
8. Leonard Bordo
9. Gustaaf De Belder
10. Leopold De Belder

Muziek betekent ook zingen. In 1915 ging het "Sint-Ceciliakoor" in Lot van start.

Met toneel hielden de Lottenaars zich ook bezig. Al in 1898 bestond er een toneelkring "De Toekomst" (niet te verwarren met "Hoop op de Toekomst", de jeugdafdeling van de Koninklijke Toneelkring "Weredi"). "Lustig en vrij" werd gesticht in de herberg het "Volkshuis" in 1925 en is vandaag nog steeds actief. In de jaren 20 was er ook een toneelvereniging "Ernst en Luim" met als lokaal "De Kring").

Ook sport bracht mensen bijeen. Het kanaal heeft altijd vissers aangetrokken. In 1882 is er al sprake van viswedstrijden georganiseerd door de vissersvereniging "Les pêcheurs à ligne de Loth". De herberg "Oud vissershuis" gelegen in de Sashoek, was in een latere periode het clublokaal van de "Moedige Vissers". De duivenmaatschappij "Le Busard" dateert uit 1898. Zij hadden hun lokaal in het gelijknamige café over de vaart. Er was ook een boogschuttersgilde actief in Lot. Zij hadden hun lokaal in de herberg "A la flèche d'Or". Het werd ook "Local de la Perche" genoemd. Beide namen hadden betrekking op de staande wip die hier in de tuin was opgesteld en waarop zij hun sport beoefenden.

- 1. Leonard Bordo
- 2. Jozef Merckx
- 3. Jozef Vanden Eynde
- 4. Frans Osselaer
- 5. Jean Van Vlierberghe
- 6. Frans Elsoucht
- 7. Jean Haes
- 8. "Rikse den Hollander"
- 9. Jozef Springael
- 10. Albert Van Molle
- 11. Jozef Osselaer
- 12. Jean Michiels
- 13. "Janneke van Sidonie"

Foto "Nationaal werk voor Kinderwelzijn" afdeling Lot - 1931. Centraal staat dokter Wijns en rechts van hem voedvrouw Marieke Ghijssels. Uiterst links zien we in witte schort: Marie Knubben en Alice De Roeck. Uiterst rechts staat Isabelle Van Roy. Andere namen zijn te vinden in Lotgevallen nummer 177.

De turngroep "De Verenigde Turners" telde in 1922 zo'n 75 leden. Hun lokaal was het "Patronaat" gelegen naast de kerk. De Lotse voetbalploeg vergaderde in de herberg "Au Casino" in de Dworpsestraat en speelde in de jaren '20 in zwart-witte kleuren.

"De Sterrenkijkers" is de oudste carnavalvereniging van Lot. In de herberg "Au café Chantant" in de Dworpsestraat, bereidden zij hun optochten voor.

Op 28 november 1927 werd in de Carré te Lot de vereniging "Au Revoir et Merci" opgericht in herberg van Jozef Merckx. De vereniging had als doel een jaarlijkse binnenlandse reis te organiseren. Over de bijdrage lezen we in het reglement: "De inleg is wekelijks bepaald op 1 fr. per lid. De leden die nalaten te storten, worden gestraft met eene boete van 25 centiemen."

Al in 1915 bestond er in Lot een afdeling van het "Nationaal Werk voor Kinderwelzijn", het latere "Kind en Gezin". Het waren de echtgenotes Depré en Huysmans die in de beginjaren respectievelijk het voorzitterschap en secretariaat op zich namen. De officiële erkenning kwam er pas op 6 mei 1926. De consultaties gebeurden in die periode in het "Patronaat", naast de kerk, en onder medische begeleiding van Dr. Wyns.

Een andere vereniging die de belangen van het gezin behartigde, was de Lotse "Bond voor Kroostrijke Gezinnen", opgericht in 1927. Van een heel andere aard waren de katholieke arbeidersorganisaties. In eerste instantie waren het genootschappen geïnspireerd

(41) 'Rapport de l'archiconfrérie de Bruxelles et des affiliations de l'archevêché de Malines sur l'état actuel de l'œuvre et les travaux accomplis pendant le courant de l'année 1867-68 : 12e Réunion Général 1/6/1869', In: *Archiconfrérie de Saint-François Xavier pour la conversion des pêcheurs. Neuvième rapport*, Brussel, 1868, p. 67.

(42) VAN DEN WEGHE M.-J., 'Uit de Geschiedenis van Loth', in: *Gedenkschriften Geschied- en Oudheidkundige Kring van Halle*, n° 7, 1931, Bijlage VII.

(43) ALLAERTS L., *Door eigen werk sterk. Geschiedenis van de kajotters en kajotters in Vlaanderen. 1924 - 1967*. Leuven, KADOC-KUL, 2004, p. 99.

door Congregaties als de Vincentianen en Xaverianen. Deze verenigingen stonden enkel open voor katholieke arbeiders.

Sinds 6 mei 1866 kende Lot een "*Sint-Franciscus Xaverius genootschap*". Pater Caloen, stichter van het broederschap Sint-Franciscus Xaverius in Brussel (1853), had alles in het werk gesteld om deze vereniging over heel België ingang te laten vinden. De verenigingen moesten de arbeiders een "gezonde ontspanning" bieden en ze vooral weghouden van de socialistische arbeidersbeweging. Jaarlijks werd door de aartsbroederschap van Brussel een bedevaart naar de Onze-Lieve-Vrouw van Halle georganiseerd. Deze pelgrimstochten moesten de banden met andere arbeidersverenigingen uit de streek bevorderen. Uit de omgeving van Brussel kon men voor deze tochten rekenen op twee- tot drieduizend deelnemers.

In 1867 werd het Lotse "*Sint-Franciscus Xaverius genootschap*" geleid door kapelaan Jacobus Ghysels en telde het 76 leden.(41) E.H. Ghysels had Goetstouwers in 1867 vervangen als onderpastoor van Lot. Hij was afkomstig van Sint-Pieters-Leeuw en was er geboren op 19 juni 1824. Hij overleed te Lot op 24 april 1877.(42)

In 1909 kwam het "*Algemeen Secretariaat van Christelijke Vrouwenwerken*" tot stand, belast met de coördinatie van alle sociale werken ten dienste van vrouwen. In de jaren '20 overkoepelde het een vijftiental diensten en organisaties. De "*Christelijke Vrouwengilden*" (de latere Katholieke Arbeidersvrouwengilden) was er daar één van. Deze organisatie telde in 1929 een veertigtal parochiale afdelingen en 9300 leden.

De "KAV" van Lot werd gesticht op 21 maart 1928 en is vandaag nog altijd de grootste vrouwenbeweging van Lot. In de beginjaren was de "KAV" vooral gericht op thuiswerkende moeders en versprekte ze informatie over opvoeding en huishouden.

Na de eerste wereldoorlog kwam een overkoepelende organisatie voor jonge christelijke arbeiders, de latere "KAJ", tot stand. Vooral Monseigneur Jozef Cardijn, stichter in 1924, zou deze jeugdorganisatie vorm en inhoud geven. In de tweede helft van 1925 ontstond een meisjeskring in Lot. (43)

6.2. Ontspanning

Arm en rijk hadden in de 19de eeuw andere ontspanningsvormen. De bourgeoisie vulde hun vrije tijd graag met uitstapjes naar zee, terwijl arbeiders alle wijkkermissen afschuimden. Deze wijkkermissen en vooral het café stonden heel centraal in het volkse ontspanningsleven.

Het café was vaak het clublokaal van meerdere verenigingen.

Het was de plaats waar mensen samenkwamen en vergaderden, discussieerden over politiek en actualiteit. Er werd gedronken en gerookt, gezongen en gedanst. Men kon er de krant lezen, met de kaarten spelen en de leden van de spaarclub konden er hun geld deponeren in de spaarkas. Lot telde eind 19de en begin 20ste eeuw vele tientallen herbergen. Hierover werd al uitvoerig gepubliceerd in ons tijdschrift.

(44) VAN DE WEGHE M-J,....
p. 72-75.

(45) THEYS,...., p. 339.

(46) GA Beersel, archief
Dworp, Briefwisseling,
Boek V, n° 1979, 8/11/1890.

De benaming "kermis" is afgeleid van woord "kerkemis", wat kerkelijk inwijdingsfeest betekent. Vele eeuwen geleden werden kerkelijke gebouwen ingewijd met een plechtige viering. Deze "kerkemis", of kermis werd elk jaar op de inwijdingsdag als herdenking herhaald. Met de tijd evolueerde dit tot een echt volksfeest met allerlei venters, straatmuzikanten, goochelaars of toneelspelers.

Elke gehucht had zijn eigen kermissen op vastgelegde data, waar alle lokale verenigingen en alle cafés bij betrokken waren. De eerste kermis van het gehucht Lot vond plaats op de eerste zondag van september; de tweede op de zondag na 11 november.

Op dergelijke kermissen waren veel attracties aanwezig. Zowel volksspelen, als elitaire vermakelijkheden, zoals schutterswedstrijden, werden georganiseerd. In Lot waren al sinds eeuwen de Ganzenkermissen berucht. De schutters dienden het touw, waarmee de vogel omhoog hing, door te schieten.(44)

Kermismolens werden nog voortgetrokken door dieren. Zangers en venters waren stevast van de partij, alsook de carrousels, wafelkramen en oliebolle. Typisch Belgisch was de spiegeltent, een ronde kiosk tent met spiegelpilaren rond de houten dansvloer. Naast de ingang van de kiosk was er een bar, waar men zich te goed kon doen aan de drank.

De burgerij en de industriëlen waren niet zo opgezet met dit volksvermaak. Men stoorde zich vooral aan het overmatige drankgebruik van de arbeiders. Dit probeerde men dan ook in te dijken door het instellen van een sluitingsuur en door de wijkkermissen te verminderen. In 1913 werden al de gehuchtkermissen van Dworp afgeschaft, behalve deze van het gehucht Lot.(45)

Om de tijdssfeer te illustreren verhalen we volgende anekdote:(46)
Op 4 november 1890 wordt de Lotse herbergierster Jeanne Borremans, weduwe Algoet, vrijgesproken voor een overtreding op "het reglement der danspartijen". De overtreding werd vastgesteld door de rijkswachtcommandant van Lot. De Burgemeester vraagt in een brief aan de Politiecommissaris van Halle hiertegen in beroep te gaan. Hij geeft toe dat de gepleegde feiten niet zo erg zijn, maar de vrijspraak is een aanslag op het gezag en de waardigheid van de Rijkswacht. En de gemeente heeft dit gezag, om toe te zien op de naleving van reglementen, hard nodig, gezien het gehucht vier km.

(47) ARA, KKBr, n°274,
Briefwisseling, 1844, Rapport:
Travail des enfants dans
les fabriques et conditions
des ouvriers,
Brussel 1/2/1844.

verwijderd is van het politiecommissariaat in Dworp.

Dat dit gezag ernstige schade werd toegebracht blijkt hieruit:

"De avond zelf van de dag waarop het proces verbaal werd opgesteld, kwam de zoon van de aangemaande herbergierster, op ironische wijze, vóór het rijkswachtgebouw, op zijn accordeon de Marseillaise en andere soortgelijke stukken spelen. De avond zelf van de dag waarop de aangemaande werd vrijgesproken, werd nog gedanst in haar herberg."

De burgervader betwist het oordeel van de politierechtbank niet, maar vindt dat de Rijkswachtcommandant van Lot, als enige getuige, op zijn minst gehoord moet worden. Zijn versie van de feiten verschilt van deze van de herbergierster. Wij citeren:

"de verdedigingsstrategie van de herbergierster bestond erin te bevestigen dat haar zoon harmonica speelde en dat de aanwezige personen spontaan zijn beginnen dansen. Dit wordt formeel tegengesproken door de commandant, die vaststelde dat een vreemde muzikant, die gewoonlijk openbare bals speelt, eveneens meedeed."

II. De werkomstandigheden in de wolfabriek

Vooraleer we overgaan tot de beschrijving van de werkomstandigheden in de wolfabriek van Lot, schetsen we eerst een algemeen beeld van de arbeidssituatie in de 19de-eeuwse industrie. De werkomstandigheden waren in die periode meestal onmenselijk. Pas door wettelijke bepalingen op het einde van de 19de eeuw zal de situatie van de arbeider enigszins verbeteren.

I. De 19de-eeuwse werkomstandigheden

In het jaar 1843 wordt een speciale commissie samengesteld om de werk- en levensomstandigheden van de arbeidersklasse en de kinderarbeid te onderzoeken. De Belgische commissie bestudeerde de verslagen en brieven van de industriëlen, van de kamers van Koophandel en van verschillende medische verenigingen. Ook de "Kamer van Koophandel en Industrie van Brussel" (KKBr) neemt deel aan de enquête. Ze stelt zelf een commissie samen die moet antwoorden op een 35-tal vragen.⁽⁴⁷⁾ Het rapport geeft een beeld van de arbeidsomstandigheden in de jaren 1840, de periode waarin de wolfabriek van Lot werd opgericht. Een aantal bevindingen uit het rapport heb ik samengevat:

- Arbeidsuren worden vaak ingekort tot 3/4 van een dag als er sprake is van overproductie, zoals dat het geval kan zijn voor industrieën die al te zeer lijden onder buitenlandse concurrentie. Ook in de wintermaanden moeten er meestal minder werkuren geklopt worden, omdat de dagen dan minder lang zijn.

- De werkdagen voor kinderen en volwassenen zijn meestal even lang omdat de ouderen in bepaalde gevallen niet kunnen werken zonder de kleinsten. De kinderen krijgen taken die aangepast zijn aan hun leeftijd en kracht. Deze taken zorgen ervoor dat ze zich kunnen ontwikkelen tot goede arbeidskrachten.
- Het verbod op nachtwerk van kinderen zou niet alleen volledig zijn doel mislaan, maar zou bovendien zeer nadelig zijn voor de enkele industriëlen die het nachtwerk hebben doorgevoerd. Want dan zijn ze verplicht de kinderen te ontslaan en te vervangen door volwassenen van wie het loon veel hoger is. Op die manier wordt ook de handigheid en lichtheid van de kinderen, uitermate geschikt voor sommige karweien, vervangen door de kracht van volwassenen arbeiders.
- Algemeen krijgen de arbeiders een half uur tijd om te ontbijten. De middagpauze duurt gemiddeld een uur. Om 16 u is er opnieuw een half uur pauze voor een lichte maaltijd. In de winter wanneer de werkdag later begint, vervalt de pauze voor het ontbijt.
- Werken op zondag gebeurt bijna nooit. Enkel als een bepaalde opdracht dringend moet afgewerkt worden, wordt de zondagsrust geschonden.

Het niet komen opdagen op maandagen en kermisdagen is echter wel een veel voorkomend fenomeen. De industriëlen reageren hier verschillend op. Sommigen korten deze werkdag in tot fl, om er voor te zorgen dat ze tenminste toch de rest van de dag komen werken; anderen voeren boetes in die dan worden opgespaard om achteraf gebruikt te worden als financiële hulp bij ziekte; nog anderen ontslaan de arbeiders die bij herhaling niet komen opdagen.

Het valt de industriëlen op dat de arbeiders met het meest losbandige gedrag, bijna altijd deze zijn met de hoogste lonen. De arbeiders op het platteland hebben minder de mogelijkheid tot een dergelijke losbandigheid dan de arbeiders in de steden.

- De **mannelijke en vrouwelijke arbeiders** worden meestal van elkaar gescheiden, op een aantal uitzonderingen na (katoendrukkerijen en een ververij).
- De **gezondheidstoestand** op de werkvloer is meestal bevredigend. Veelvoorkomende ziekten zijn aanvallen van buikpijn en bedwelmende koorts. De grootste boosdoener is echter de drank.
- Arbeidsongevallen worden toegeschreven aan de onvoorzichtigheid van de arbeiders.
- Armoede onder de arbeidersbevolking wordt volgens het rapport veroorzaakt door de té grote gezinnen met soms 10 tot 12 kinderen.

(48) ARA, KKBr, n°285,
Briefwisseling, brief
2/11/1859: Travaillés
des enfants.

In 1859 schrijft de KKBr een kort verslag over kinder- en vrouwenarbeid in fabrieken. Zij reageren in deze brief op een aantal elementen uit het voorstel van een wet op kinderarbeid die echter nooit zal worden goedgekeurd.(48)

De KKBr vindt dat als de gebouwen waarin de arbeiders werken niet gezond zijn, dat men dan moet eisen om ze wel gezond te maken. In de meeste industriële bedrijven voeren maar zelden kinderen en vrouwen een arbeid uit die een grote kracht vereist. Ze zijn ervan overtuigd dat de fabriek meestal veel gezonder is dan de arbeidershuisjes: *"In plaats dat de kinderen hun gezondheid zouden schaden in deze instellingen, worden zij er strek en robuust."*

De KKBr benadrukt dat zelfs niet de helft van vrouwen en kinderen tewerkgesteld zijn in de echte industrie. Er bestaat wel een categorie die veel meer blootgesteld wordt aan ongezonde werkomstandigheden en waarvoor de wet niet van toepassing is. Ze hebben het over vrouwen en kinderen tewerkgesteld bij ambachtslieden in kleine ateliers, beroofd van lucht en daglicht; in de landbouw; kinderen die werken in dienst van metsers; enz...

Als men zou beslissen om kinderarbeid onder de twaalf jaar te verbieden, dan zou dat ernstige gevolgen hebben, niet alleen voor de industrie, maar ook voor de kinderen zelf. Veel arbeidersgezinnen kunnen namelijk niet zonder het loon van deze kinderen. Men zou ze dan laten werken bij ambachtslieden, waar de wet het ze niet zou kunnen verbieden. De arbeidsomstandigheden zouden er nog slechter zijn dan in de fabrieken. De kinderen zouden geplaatst worden in kleine ateliers waar er geen enkele controle is en waar ze aan hun lot zouden worden overgelaten.

Het tweede artikel uit het wetsvoorstel regelt dat het aanvangsuur, het sluitingsuur, de arbeidsduur en de rustpauzes van een werkdag in de fabriek door het gemeentebestuur zouden worden bepaald. De Kamer dringt aan op voorzichtigheid. In kleine dorpen kunnen wrok, jaloezie en dergelijke het nemen van beslissingen sterk beïnvloeden. En wat gedaan als de fabriek zich gevestigd heeft op het grondgebied van twee gemeenten, en deze niet tot een uniforme regeling komen in verband met de arbeidsuren?

Nadien zou het een hele tijd duren vooraleer de overheid weer iets zou ondernemen. In 1877 wordt de kinderarbeid in de mijnen gereguleerd en in 1883 wordt het werkboekje facultatief. De overheid zou echter nog geen beperkingen of verplichtingen opleggen. De maatregelen die genomen werden waren niet genoeg om de onrust onder de arbeiders te bedaren.

Rond 1886 bevond België zich in een ernstige economische crisis. Het ongenoegen onder de arbeiders, veroorzaakt door de armoede en werkloosheid, had de gemoederen tot een hoogtepunt gedreven. Er braken overal stakingen uit. Pas nu drong het tot de regering door dat er maatregelen moesten genomen worden om

de mensonwaardige levens- en werkomstandigheden van de arbeiders te verbeteren. Een commissie kreeg de opdracht de situatie van de werknemers en werkgevers te analyseren en mogelijke aanpassingen aan te duiden. Vanaf dan zouden er regelmatig wetten worden gestemd om het lot van de arbeiders te verbeteren.

De eerste wet die werd goedgekeurd na de onrust in 1886 had betrekking op het uitbetalen van de lonen. Vanaf augustus 1887 was het niet meer mogelijk lonen in natura uit te betalen of de uitbetalingen te organiseren in cafés of winkels. Een andere wet uit dezelfde maand bepaalde dat loonbeslag via boetes niet meer dan een vijfde van het loon mocht bedragen.

In 1889 werd een wet gestemd om de vrouwen- en kinderarbeid te regelen. Kinderen jonger dan twaalf jaar mochten niet langer worden tewerkgesteld. Voor jongens onder de zestien jaar en meisjes onder de eenentwintig golden arbeidsduurverminderende maatregelen en een verbod op nachtwerk. Vrouwen mochten pas vier weken na hun bevalling terug aan het werk gaan. Een wet uit 1892 liet de ondergrondse arbeid voor meisjes onder de eenentwintig jaar niet langer toe. Jongens onder de zestien jaar en meisjes onder de eenentwintig mochten ook niet meer dan zes dagen per week werken.

In 1896 wordt de wet op de werkhuisreglementen ingevoerd. Vanaf dan was elke ondernemer met minstens 10 arbeiders, verplicht een reglement op te stellen en dit op een zichtbare plaats omhoog te hangen. Dergelijk reglement bepaalde het begin en het einde van een arbeidsdag, de rustpauzes, de manier waarop het loon werd berekend, tijdstip van betaling, opzegtermijn, bedrag en bestemming van de boetes, enz...

In 1899 worden er maatregelen genomen voor de veiligheid en de gezondheid van de arbeiders in industriële en handelsondernemingen.

Het begrip arbeidscontract wordt in 1900 opnieuw wettelijk gedefinieerd: de wederzijdse rechten en plichten van de werkgever en werknemer werden vastgelegd en de mogelijkheden werden omschreven om het contract te beëindigen.

Ook na 1900 worden een hele reeks wetten gestemd. In 1903 komt er een wet op de arbeidsongevallen die in een vergoeding voorziet. In 1905 wordt de zondagsrust verplicht. In 1911 wordt als gevolg van internationale aanbevelingen het nachtwerk voor vrouwen verboden. In 1914 tenslotte wordt de schoolplicht ingesteld, waardoor men kinderen onder de veertien jaar niet langer kon te werk stellen. De 8-urendag en de 48-urenweek worden ingevoerd in 1921. Het jaarlijks betaald verlof dateert uit 1936.(49)

(49) Over 19de-eeuwse arbeidsomstandigheden zie: NEUVILLE J. *La condition ouvrière au 19e siècle*. Brussel, 1976.; JULIN A. *La condition des ouvriers en Belgique naguères et aujourd'hui*. Brussel, 1933. ; DE HERDT R., DE GRAEVE B., *Kinderarbeid 1800-1914*. Gent, 1981.; DENYS L. 'Trends in de sociaal-economische toestand van de Belgische arbeiders rond 1886'. In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, V, 1974, n°3-4, pp. 361-427.; DE WILDE B. 'De perken van de wet'. In: *Witte boorden, blauwe kielen, Patroons en arbeiders in de Belgische textielnijverheid in de 19de en 20ste eeuw*, Gent, 1997, pp. 48-74.

2. Arbeidsverdeling

In de 19de-eeuwse fabrieken werden veel vrouwen en kinderen tewerkgesteld omdat zij aan lagere lonen werkten. In Lot was dit niet anders.

In de beginperiode van de fabriek (1846) waren de vrouwelijke werknemers in de meerderheid. Zij maakten op dat moment 70% uit van het totale aantal arbeiders. Pas 50 jaar later beschikken we terug over cijfers om het aandeel van de vrouwenarbeid te berekenen. In 1896 en 1914 schommelde het aandeel van vrouwelijke arbeidskrachten rond de 50%. Met een klein verschil zou het overwicht geleidelijk bij de mannelijke arbeiders komen te liggen.

Over het aantal gehuwde vrouwen zijn er geen gegevens voorhanden. Men kan wel vermoeden dat hun aandeel kleiner was. Gehuwde vrouwen moesten immers gedurende een groot deel van hun leven zorgen voor kinderen.

	1846	1896	1914
Mannen:	45	724	816
	29,5 %	51 %	50 %
Vrouwen:	108	701	808
	70,5 %	49 %	50 %
Totaal:	153	1425	1624

Aandeel van vrouwen- en mannenarbeid in de fabriek van Lot. Bron: Industrietellingen, 1846-1896; De Textielarbeider, 7e jg., n° 116, 1/7/1914.

Mannen en vrouwen werden in de ateliers niet in gelijke mate aan het werk gezet. Voor bepaalde taken was er een duidelijke arbeidsverdeling. Hetzelfde gold voor de kinderen. Het ene werk was meer of minder geschikt voor hen dan het andere.

De werktuigkundigen, schrijnwerkers, magazijniers en de personen verantwoordelijk voor het vervoer, waren uitsluitend mannen. Ook in de ververij en het appreteeratelier waren vooral mannen tewerkgesteld. In deze ateliers werden taken uitgevoerd met chemische producten. Dit werk was dus schadelijk voor de gezondheid. Hetzelfde kan gezegd worden van het wassen van de wol en het stijven van de draden als voorbereiding op het weven. Dit was eveneens werk voor de mannelijke arbeiders.

Bij de voorbereiding van het spinnen, (nl. het kammen, het twijnen, het opwinden van het garen), bij het triëren van de wol in de wasserij en bij het weven werden vooral vrouwen en meisjes ingezet. Een aantal taken werd wel in gelijke mate door beide geslachten uitgevoerd, zoals het kaarden en het spinnen.

In 1896 werkte ongeveer de helft van alle arbeiders, om en bij de 750 mensen, in de weverij. Er stonden dubbel zoveel vrouwen aan

de weefgetouwen als mannen. Toch maakten de mannen in het weefatelier ongeveer 45% uit. Dit komt omdat bij de telling van arbeiders in de weverij ook de nevenactiviteiten werden inbegrepen. De mannen hielden er zich vooral bezig met het knopen, opzetten en spannen van de draden, het opstellen en in beweging brengen van machines, de schrijnwerkerij en het intern vervoer. Naar 1910 toe maken de mannen zelfs met een klein verschil de meerderheid uit in het weefatelier.

De spinnerij en de voorbereidende processen (wasserij, kammerij, ververij) stelden elk zo'n 20% van de arbeiders tewerk en de afwerking (het appreteren) 10%.

(50) *De Textielarbeider*,
6e jg, n° 9, 15/12/1912.

	1896		1910		1914	
	Man	Vrouw	Man	Vrouw	Man	Vrouw
Wasserij	57 %	43 %	-	-	-	-
Kammerij	32 %	68 %	39 %	61 %	-	-
Spinnerij	54 %	46 %	47 %	53 %	-	-
Weverij	45 %	55 %	51 %	49 %	52 %	48 %
Ververij	100 %	0 %	100 %	0 %	-	-
Nabehandeling	67 %	33 %	65 %	35 %	-	-

Aandeel van mannen- en vrouwenarbeid in de verschillende afdelingen van de fabriek van Lot. Bron: *Industrietelling, 1896-1910*; *De Textielarbeider*, 7e jg, n° 116, 1/7/1914.

De kinderarbeid bedroeg in 1846 meer dan 25% van de totale arbeidskracht. Het waren uitsluitend jonge meisjes onder de zestien jaar. Jongens werkten er op dat ogenblik niet.

In 1896 was het aantal kinderen opgelopen tot 230. Procentueel gezien bedroeg de kinderarbeid 15%. Dit is 10% lager dan in 1846. Deze daling is te verklaren door de wetten op de kinderarbeid uit 1889 en 1892. Het grootste deel van de kinderarbeid bestond nog altijd uit meisjes, maar er waren nu ook jongens in de fabriek tewerkgesteld.

In 1912 werkten er volgens "*De Textielarbeider*" van de 1800 werklieden 250 tot 300 kinderen van 13 tot en met 16 jaar. (50) Uitgedrukt in procenten is dat 14 tot 16,5%. Het aandeel van de kinderarbeid bleef dus in de periode 1896-1912 stabiel. De meeste

	Mannen	Vrouwen	Jongens	Meisjes	Totaal
Aantal	45	69	-	39	153
%	29,5 %	45 %	0 %	25,5 %	100 %

Aandeel van volwassen- en kinderarbeid in de fabriek van Lot in 1846. Bron: *Industrietelling, 1846*.

kinderen werkten in de weverij, in de spinnerij en in de ververij. In het verfatelier werden de meisjes ingezet voor het reinigen van de wol. Andere typische kinderarbeid was het ophangen van stukken in de droogkamers.

		Mannen	Vrouwen	Jongens	Meisjes	Totaal	% Activiteit
Wasserij	A.	20	21			41	3
	%	49	51				
Kammerij	A.	23	46	4	8	81	5
	%	28	57	5	10		
Spinnerij	A.	114	117	40	26	297	19
	%	38,5	39	13,5	9		
Weverij	A.	298	355	55	47	755	49
	%	40	47	7	6		
Ververij	A.	153	30	8	32	223	14
	%	69	13	4	14		
Nabewerking	A.	100	42	2	8	152	10
	%	66	28	1	5		
Alg. totaal	A.	708	611	109	121	1549	100
	%	46	39	7	8	100	

Aandeel van volwassen- en kinderarbeid in de verschillende afdelingen van de fabriek van Lot in 1896. Bron: Industrietelling, 1896 (lonen).

3. Loon naar werk

In vergelijking met de lonen uit de provincie Luik, waar Verviers een belangrijk wolcentrum was, waren de lonen in Lot eerder aan de lage kant. In 1846 verdiende 76% van de arbeiders in Lot tot 1 fr. per dag, terwijl dit in de provincie Luik maar 41,5% was. Dit loonverschil is normaal. De lonen op het platteland lagen sowieso veel lager dan deze in de stedelijke gebieden. Er werd van de arbeiders "op den buiten" verwacht dat zij nog een lapje grond bewerkten waarop ze wat groenten konden kweken, wat in de stad meestal niet mogelijk was.

	< 50 C.	> 50 C. à 1 Fr.	> 1 Fr. à 1,5 Fr.	> 1,5 Fr. à 2 Fr.	> 2 Fr. à 2,5 Fr.	> 2,5 Fr. à 3 Fr.	> 3 Fr.
Mannen	-	9	22	-	8	-	6
Vrouwen	-	68	-	1	-	-	-
Meisjes	10	29	-	-	-	-	
Totaal	10	106	22	1	8	-	6
%	6,5	69,5	14,5	0,5	5	0	4

De daglonen in de wolspinnerij van Lot in 1846.
Bron: Industrietelling, 1846.

	< 50 C.	> 50 C. à 1 Fr.	> 1 Fr. à 1,5 Fr.	> 1,5 Fr. à 2 Fr.	> 2 Fr. à 2,5 Fr.	> 2,5 Fr. à 3 Fr.	> 3 Fr.
Mannen	4	40	175	335	47	40	24
Vrouwen	3	190	24	22	-	-	-
Jongens	43	118	26	-	-	-	
Meisjes	40	64	17	-	-	-	-
Totaal	90	412	242	357	47	40	24
%	7,5	34	20	29	4	3,5	2

De daglonen in de wolspinnerij van Lot in 1846. Bron: *Industrietelling*, 1846.

In de crisis van 1855 verhoogt Scheppers het salaris van zijn arbeiders met 25%, zodat ze minder hinder zouden ondervinden van de dure levensmiddelen.(51)

In 1896 bevindt 78% van de arbeiders zich in de looncategorie tussen 1 en 3 fr. De meeste mannen verdienen tussen 2 en 3,5 fr. De meeste vrouwen krijgen een dagloon tussen 1 en 2,5 fr. Een kinderloon bedraagt van 50 cent tot 1,5 fr.

In 1912 zijn de daglonen niet veel gewijzigd. Alleen het gemiddelde mannenloon is iets gestegen. De meeste mannen verdienen tussen 2,5 en 3,5 frank. Het vrouwenloon bedraagt 1 à 2,5 frank. De kinderen ontvangen slechts tussen 0,5 en 2 frank. (52)

	Mannen	Vrouwen	Jongens	Meisjes	Totaal
< 0,5				1	1
0,5 tot 1		24	63	80	167
1 tot 1,5	58	255	40	40	393
1,5 tot 2	73	172	6		251
2 tot 2,5	231	122			353
2,5 tot 3	195	29			224
3 tot 3,5	80	9			89
3,5 tot 4	31				31
4 tot 4,5	9				9
4,5 tot 5	7				7
5 tot 5,5	10				10
5,5 tot 6	7				7
6 tot 6,5	4				4
6,5 tot 7	2				2
> 7	1				1
Totaal	708	611	109	121	1549

Een vergelijking van de daglonen van mannen, vrouwen en kinderen, Lot, 1896.
Bron: *Industrietelling*, 1896 (lonen).

(51) ARA, KKBr, n°283, *Briefwisseling*, 1855, Rapport: situation de l'industrie, 28/2/1855.

(52) *De Textielarbeider*, 6e jg, n° 9, 15 december 1912.

	Wasserij	Kammerij	Spinnerij	Weverij	Ververij	Appretuur	%
< 0,5				1			
0,5 tot 1	3	5	62	65	24	8	11
1 tot 1,5	3	56	153	114	38	29	25
1,5 tot 2	20	6	24	169	17	15	16
2 tot 2,5	6	8	20	195	112	12	23
2,5 tot 3	2		9	102	23	88	14
3 tot 3,5	7	3	4	69	6		6
3,5 tot 4		3	3	22	3		2
4 tot 4,5			1	8			1
4,5 tot 5			4	3			0,5
5 tot 5,5			6	4			1
5,5 tot 6			7				0,5
6 tot 6,5			2	2			
6,5 tot 7			2				
> 7				1			
Totaal	41	81	297	755	223	152	

Vergelijking van de daglonen in de verschillende afdelingen, Lot, 1896.
Bron: Industrietelling, 1896 (lonen).

De lonen in de afzonderlijke afdelingen verschillen nogal. In 1896 vallen vooral de hoge lonen op in de weverij, de ververij en het appreteeratelier. In de spinnerij en de kammerij zijn de lonen het laagst.

"De wevers en spinners van Lot verdienen de armzaligste lonen in de hele omtrek": zo meldt ons de socialistische krant "De Textielarbeider" in 1908. Een arbeider uit de weverij verdient er op dat moment van 2,25 fr. tot 2,50 per dag, terwijl men in Verviers dubbel zoveel verdient. Om wat meer druk te kunnen uitoefenen wordt een premiestelsel toegepast dat 5% opslag inhoudt als men meer stukken afwerkt. Als men slechte stukken aflevert verdient men maar 1,50 fr. per dag.

De wolspinners verdienen 3,75 fr. tot 4,00 fr. voor 11 1/2 uren zwoegen. Als alles meezit, verdienen ze 5 fr. per dag, terwijl de spinners van Verviers voor hetzelfde werk 6 en 7 fr. verdienen door slechts 10 à 10 1/2 uren te werken.

De draadmaker moet rondkomen met een loon van 2,50 per dag. De "geleiders van de molen" en de kinderen verdienen slechts 1,10 tot 1,40 fr. per dag.⁽⁵³⁾

In 1908 liggen de lonen van de spinners, in vergelijking met deze van de wevers dus veel hoger. En dit terwijl de lonentelling van 1896 juist een tegenovergestelde verhouding weergeeft. Deze stijging kunnen we niet verklaren door een dalend aandeel van vrouwelijke arbeidskrachten - want naar 1910 toe gaat het aantal vrou-

(53) De Textielarbeider, 4e jg, n° 8, 1/6/1908; 5e jg, n° 24, 1/2/1910.

wen in de spinnerij zelfs toenemen - maar wel door de gunstiger situatie van de wolspinnerij tegenover deze van de wolweverij.

4. Arbeidsduur

In 1880 werkte men in de fabriek van Lot 13 uur per dag.(54) Een normale werkdag begon om 6 uur 's morgens en eindigde om 7 uur 's avonds. Alleen in crisisperioden kortte men de werkdagen in.

Ook in 1892 eindigde een werkdag in Lot om 19 uur.(55) Voor vrouwen kinderen zal de maximale arbeidsduur dat jaar wettelijk vastgelegd worden in een Koninklijk Besluit. Vanaf dan mocht in de wolnijverheid de arbeidsduur van kinderen minder dan 16 jaar en van vrouwen tot 21 jaar niet meer dan 11 uren 1/4 per dag bedragen. Ook moesten er minstens drie rustperiodes worden ingelast, samen goed voor één uur 1/2. Men was verplicht een middagpauze in te voeren van minimum één uur.(56)

De arbeiders werkten liever langer omdat dit meer loon betekende. In 1896 wordt er zelfs gestaakt wanneer de bazen de werkdagen willen inkorten.(57)

In crisisperioden was men verplicht door een mindere afzet de productie in te krimpen. Bijvoorbeeld in mei 1908 waren er 200 weefgetouwen stilgelegd en bovendien werkten de wevers maar vijf dagen in de week, wat minder leefloon betekende. In de spinnerij waar men daarvoor 12 uren werkte, telde men op dat moment nog 11 1/4 arbeidsuren per dag. Spinners die tot dan werkten met zes jongens aan twee molens moesten dit nu met vijf. Bij ziekte of andere omstandigheden van één van de grotere hulpjongens werd die ofwel vervangen door een kleine jongen ofwel helemaal niet.(58)

5. De brutaliteit van de meestergasten

De ateliers van de wolfabriek werden geleid door meestergasten. Zij waren verantwoordelijk voor de eindproducten, moesten het werk van de arbeiders controleren en de orde in hun atelier handhaven. Arbeiders die slecht werk verrichtten en te laat kwamen werden bestraft met boetes. Oude en zieke werknemers werden vaak weggestuurd. In de Socialistische krant "De Textielarbeider" wordt deze grenzeloze brutaliteit van de meesters aangeklaagd.(59)

"Voor eens te lachen: uw boek; voor meer dan 3 minuten op uw gemak te zijn: uw boek; voor 5 minuten te laat: uw boek; voor een weinig

(54) *Moniteur des Intérêts Matériels*, n° 31, 1/8/1880, SA de Loth, Assemblée Générale 27/7/1880, p. 732.

(55) *Le Patriote Illustrée*, 14/8/1892.

(56) *Moniteur Belge du 14/11/1893*, n° 14, Arrêté Royal du 26/12/1892.

(57) Ministère de l'Industrie et du Travail, *Statistique des grèves en Belgique. Deel I: 1896-1900*, Brussel, 1903, pp.18-19.

(58) *De Textielarbeider*, 4e jg, n° 8, 1/6/1908.

(59) *Vooruit*, Zo 11/2/1900, p. 2, kol. 4-5.; *De Textielarbeider*, 6e jg, n° 9, 15/12/1912.

(60) GA Beersel, archief
Dworp, Verzameling
processen-verbaal,
30 januari 1879.

slecht werk: 0,15 fr. à 0,50 fr. boet of uw boek, enz. 't is verschrikkelijk, voor een woordje propaganda: uw boek."

"Een persoon sedert dertig jaren in 't fabriek Loth werkende, een wever, kreeg 3 getouwen om op te werken, die man oud van jaren en versleten kon dit werk niet doen, hij won 3 fr. voor 11 uren werken. Wat deed de brutale meester? Hij plaatste hem aan een ander werk, waardoor zijne daghuur gebracht werd op 2,25 fr. De arme oude, afgesloofde werker wist geen raad meer, hij hing zich op!"

"Een meisje van in de twintig jaar had het ongeluk ziek te worden, zij werkte reeds 8 jaar in de fabriek. Ze was op de fabriek ongesteld geworden. 's Morgens kreeg ze haren boek. De bazen zegden: Zulke menschen mogen hier niet blijven werken."

Bij conflicten met arbeiders deden de meestergasten of bedienden geregeld beroep op de openbare orde. Aanvankelijk staat enkel de gemeentelijke politie paraat, maar vanaf 1886 bevindt zich in Dworp ook een rijkswachtpost.

Zo is er een proces-verbaal uit 1879 bewaard waarin een zekere Mijnheer Genin, meestergast in de weverij, een arbeider beschuldigt van slagen en dreigementen.(60) Arbeiders die zich te agressief opstelden werden naar huis begeleid door rijkswachters. Sommige meestergasten zouden zelfs een wapen gedragen hebben om het werkvolk af te schrikken.

"Er was een wever die zegde dat het er niet meer af mag 's middags pataten met kiepkap te eten. En wat kreeg hij voor antwoord van een meester die 8 fr. daags wint?"

Dat het aan hem gelegen was, dat hij de werkmensch aarde zou doen eten, want dat zij nooit content zijn.

Denkt eens, die onmensch wint 8 fr. daags, heeft huishuur, vuur en licht voor niet en vindt dat het nog te veel is als een werkman kiepkap bij zijne pataten mag eten.

Revolver van één van de opzichters van de fabriek van Lot. Uit privé-collectie.

Sedert hij zich die beestige woorden laten ontvallen heeft wordt hij dagelijks naar zijn werk en naar zijn huis geleid door de gendarmen."

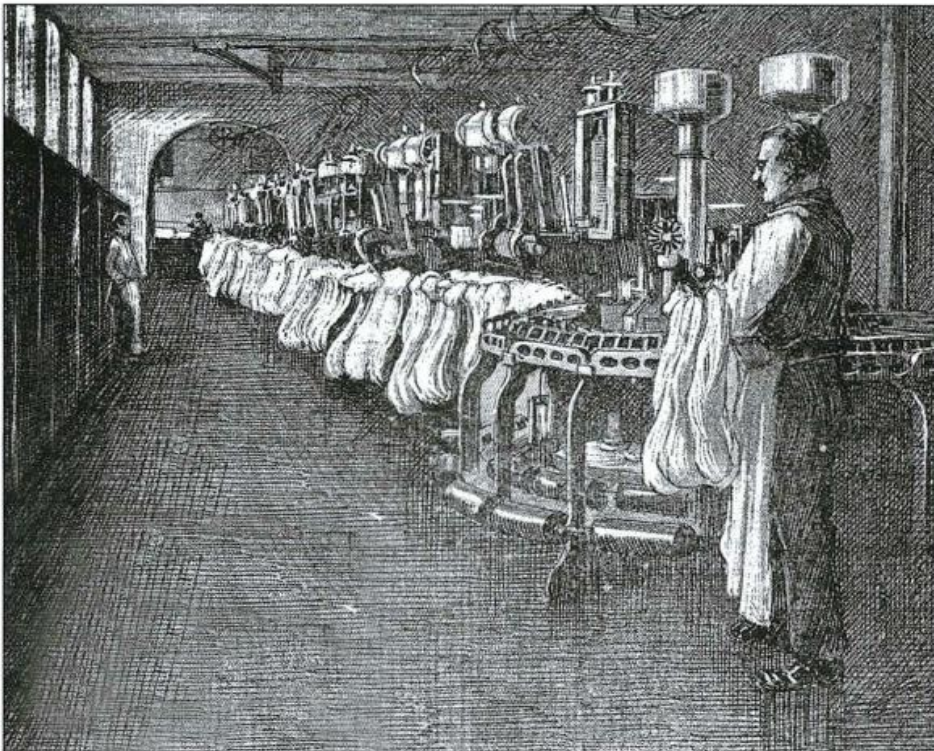
(61) GA Beersel, archief Dworp, Verzameling processen-verbaal, 16 november 1877.

Wanneer een bediende in zijn atelier een diefstal vaststelde, werd onmiddellijk een onderzoek gestart. Dit gebeurde bijvoorbeeld in november 1877. Mijnheer Pixis, bediende van de SA de Loth, vindt op een dag een verstopt kistje gevuld met breiwol. Hij vervangt de breiwol door assen en plaats de kist opnieuw terug. De dag nadien ondervraagt de bediende al de werknemers van zijn atelier. Eén arbeider valt bij zijn ondervraging door de mand...

"Hij begon met te zeggen dat hij van plan was de kist mee te nemen om er zijn boterhammen in te steken,... dat hij as had gevonden die hij had weggegooid, ... dat hij de kist aan de oven had geplaatst zodat ze verbrand zou worden. Deze laatste bewering kon hij niet staande houden. Ook niet in aanwezigheid van de arbeider belast met het stoken van de oven, die hij zelf aanduidde. Tenslotte heeft hij toegegeven dat hij het papier en de wol zelf in de kist had gestoken en er 's avonds mee over de fabrieksmuur was geklommen en ze nadien naar het huis van zijn ouders had gebracht."(61)

6. De werkplaatsen

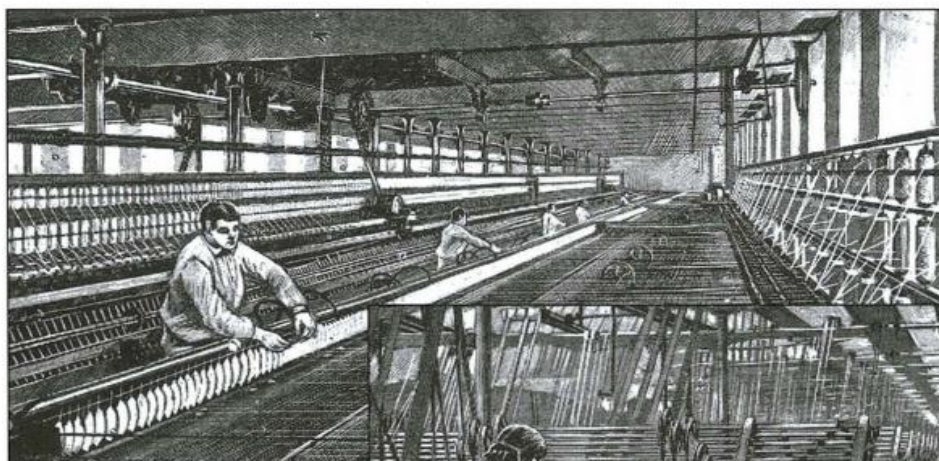
De fabrieksgebouwen werden verlicht door middel van gas. Al in 1851 is er een gasreservoir in de fabriek van Lot aanwezig. Een

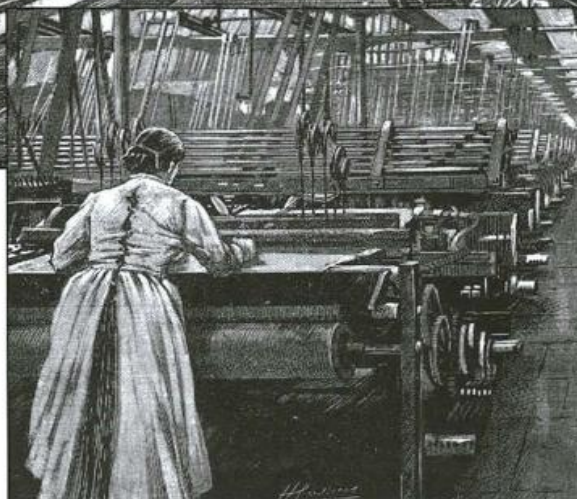
De kammerij.

(62) ARA, Provinciaal Bestuur Brabant, n°229, Hinderlijke inrichtingen, Dossier Lot, Arrêté Royal du 13/8/1858: gazomètre.

(63) GA Beersel, archief Dworp, Briefwisseling, Boek IV, n° 311, 6/8/1880.

**Boven: de spinnerij.
Rechts: de weverij.**

Drie tekeningen gebaseerd op de foto's uit het fotoboek van de SA de Loth - 1881. Bron: L'illustration Européenne, nr 25, 23 maart 1890.

nieuwe gasinstallatie werd geplaatst in 1858.(62)

In de eerste helft van de 19de eeuw werd gas gebruikt voor de openbare verlichting van grote steden zoals Brussel, Gent, Luik en Antwerpen. Pas na 1840 kregen ook kleinere steden en gemeenten straatverlichting. In die periode verschijnen ook de eerste installaties voor verlichting in fabrieken. De weerslag op de arbeidsorganisatie was enorm. Nu kon men in de winter langer werken en werd ook nachtwerk mogelijk. Nachtwerk kwam echter niet vaak voor. Of er af en toe 's nachts gewerkt werd in de wolfabriek van Lot is niet geweten.

De interieurfoto's van het bedrijfsfotoboek zouden ons een idee moeten geven van de werkomgeving, maar door het geposeerde en statische karakter van de foto's is dat moeilijk. De foto's tonen wel aan hoe dicht de machines bij elkaar stonden. Veel bewegingsruimte hadden de arbeiders dus niet. Het valt trouwens op bij de groepsfoto's dat alle vrouwen kapjes dragen. Dit om te voorkomen dat men met het haar tussen de riemen van de machines zou blijven steken.

We beschikken slechts over één enkele vermelding van een arbeidsongeval dat plaatsvindt in de ververij. Waarschijnlijk kwamen ongelukken wel meer voor. Het is echter moeilijk om hierover gegevens terug te vinden.(63)

Met het bedrijfsfotoboek werd een beeld vastgelegd dat eigenlijk niet strookt met de doordeweekse realiteit. De fotoreeks is met quasi zekerheid op een zondag gemaakt. Op een andere dag werden de machines niet stilgelegd. De foto's tonen een rustige omgeving. Geen hels lawaai zoals gewoonlijk, vermoeden we, en een atmosfeer zonder rondvliegend pluis, stof en dampen. Hiervan krijgen we niets te zien.

Door het gebruik van kunstlicht lijken de ateliers goed verlicht, niets is minder waar. De bedrijfsfoto's werden gemaakt met als doel: een beeld creëren van orde en netheid, gedisciplineerde arbeid en technisch vermogen van de fabriek. Met andere woorden pure propaganda en zeker geen afbeelding van de objectieve werkelijkheid.

De wolwasserij. Foto 23 uit het fotoboek van de SA de Loth - 1881.

(64) *Moniteur des Intérêts Matériels*, n°32, 7/8/1881, p. 798, Assemblée générale du 29/7/1881.

III. Het sociale oproer

I. De staking van 1880 en de oprichting van een Gendarmerie

Halverwege de 19de eeuw barstten in Gent de spanningen onder het arbeidersproletariaat in alle hevigheid los. Uit die periode zijn er over mogelijke stakingen of protestacties te Lot geen gegevens voorhanden.

Het is pas in 1880 dat er voor het eerst melding wordt gemaakt van collectieve acties. Het verslag van de Algemene vergadering - werkjaar juli 1880-juli 1881 - vernoemt twee stakingen die zich hebben voorgedaan sinds het vorige verslag.(64) Deze acties moeten voor heel wat commotie hebben gezorgd want, hetzelfde jaar nog worden door de Naamloze Vennootschap onderhandelingen aangevat voor het bouwen van een rijkswachtpost.

De krant "*De Brusselaar*" licht ons in over de staking van septem-

Eugène Laermans, 'Een stakingavond - De rode vlag', olie op doek - 1893, Koninklijke Musea Moderne Kunst Brussel.

ber 1881. Arbeiders van Lot wilden vreemde werklieden beletten te arbeiden. Dit vormde de aanleiding voor een staking die duurde van vrijdag 24 tot maandag 27 september 1881. De hulp van de Gendarmerie van Brussel werd ingeroepen om de orde te herstellen. Patrouilleronden volstonden niet om de rust te laten weerkeren, want in de nacht van vrijdag op zaterdag werd de Brusselse Rijkswacht opnieuw gevraagd. Achttien gendarmen te paard begaven zich naar het gehucht, zes daarvan bleven ter plaatse. Met een kleine loonsverhoging kregen de bestuurders de arbeiders 's maandags weer aan het werk.

(65) GA Sint-Pieters-Leeuw, archief S-P-L, Gemeenteraadsverslagen, Zitting 14/7/1881.

De onlusten van 1880 gingen niet onopgemerkt voorbij. Vanuit het fabrieksbestuur zouden na de onlusten al vlug stemmen opgaan om een rijkswachtpost op te richten. Ze waren zelfs bereid gedeeltelijk in te staan voor de kosten. Er werden zowel contacten aangeknoopt met de gemeente Sint-Pieters-Leeuw als met de gemeente Dworp. Het initiatief werd door beide gemeentebesturen zeer nuttig geacht.

In januari 1881 doet de SA de Loth in een brief een voorstel aan de gemeente Sint-Pieters-Leeuw, een terrein en geld voor de bouw te verschaffen.

Het gemeenteraadsverslag zegt hierover: "Gezien het voorstel dat de SA de Loth een terrein en een som geld ter beschikking stelt voor de oprichting van een rijkswachtgebouw; gezien het voordeel in Lot te kunnen beschikken over een rijkswachtpost; gezien de onlusten die er in de fabriek van Lot geweest zijn en de noodzaak deze te voorkomen, beslist het gemeentebestuur, zo het niet in de kosten moet tussenkomen, aan het provinciaal bestuur te vragen een post op te richten."(65)

— In de groote weverij van Loth, bij Ruysbroeck, was op het einde der verledene week eene werkstaking uitgeborsten; de werklieden der gemeente wilden de vreemde werklieden beletten te arbeiden. Vrijdag was alles nog al rustig geweest; de werkstakers deden alleen eenige protestaties hooren. De gendarmerie van Brussel, die verwittigd was, deed eenige patrouille-ronden om de rust te handhaven. In den nacht van vrijdag tot zaterdag, omtrent 2 ure, werd de gendarmerie opnieuw gevraagd, en 18 gendarmen te paard hebben zich onmiddelijk naar Loth begeven. De eigenaars deden de weverij sluiten en het werk werd maar eerst maandag hernomen. Zes gendarmen van Brussel bleven ter plaatse.

Maandag is de werkstaking geëindigd, ten gevolge eener kleine vermeerdering van loon, door de bestuurders verleend aan de werklieden, ten getalle van 1300. Een detachement gendarmen van Brussel had zich 's morgens ter plaatse begeven.

Krantenartikel over de staking van 1880 in Lot. Bron: De Brusselaar, jg. 5, n°39, zondag 26 september 1880

Het is uiteindelijk op het grondgebied van Dworp dat de Rijkswachtpost zal gebouwd worden. In april 1885 drukt het gemeentebestuur van Dworp bij de provinciegouverneur haar wens uit het gehucht Lot van een dergelijke post te voorzien.

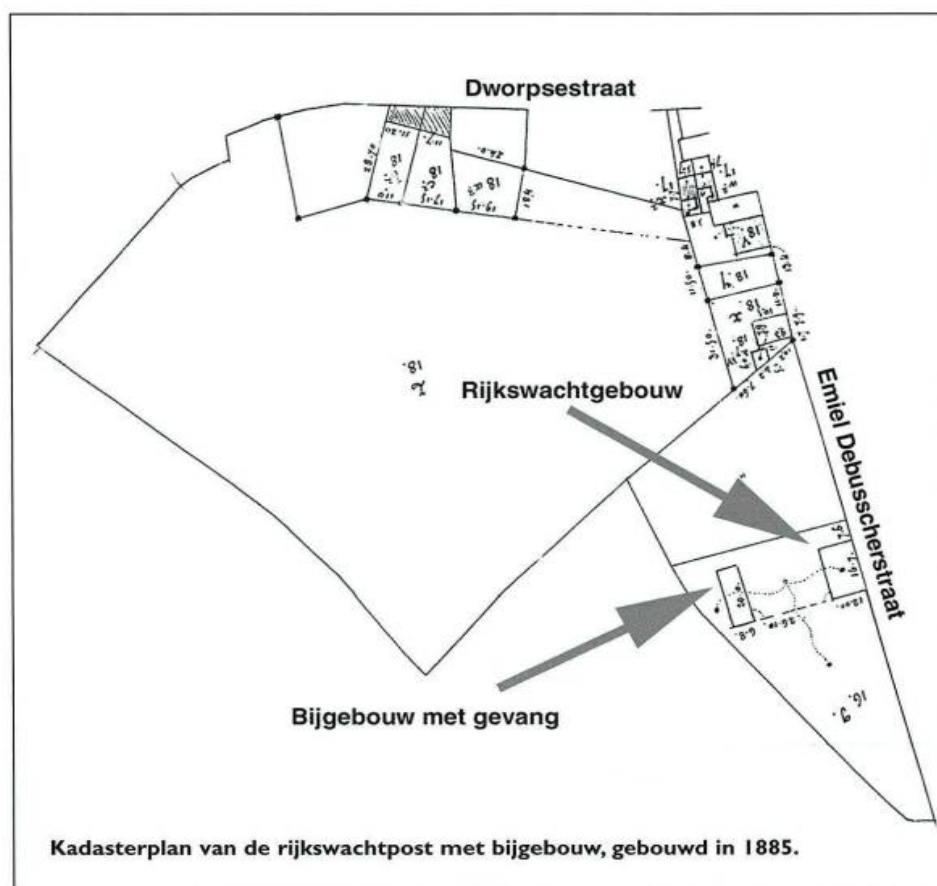
In de briefwisseling lezen we:

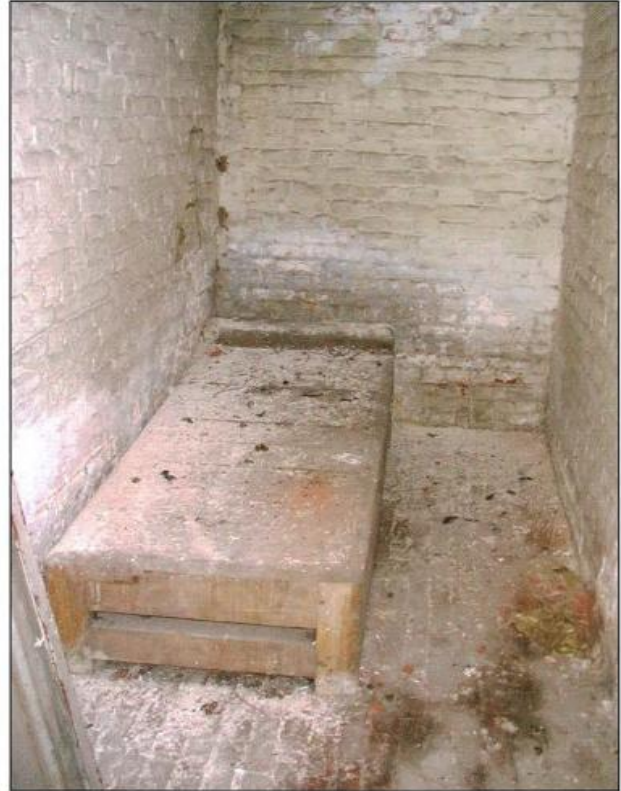
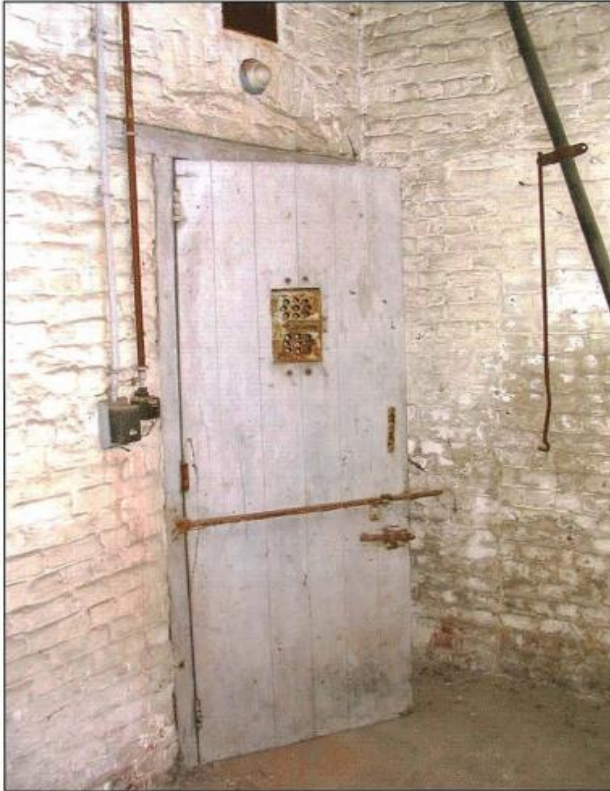
"Sinds enkele jaren heeft het bestuur van de belangrijke "SA de Loth" stappen ondernomen met het oog op de oprichting van een rijkswachtpost in haar omgeving, onontbeerlijk voor haar eigen veiligheid en voor de werking van de politiedienst hier ter plaatse en in een wijde omgeving.

De inspanningen die de "SA de Loth" met dat doel bereid is te leveren, doet ons hopen dat het provinciebestuur haar toelating zal geven, zowel in het belang van de provincie als in het belang van onze bevolking.

Wij verzoeken u dus, mijnheer de Gouverneur, aan te dringen bij de Bestendige Deputatie en alle bevoegde instanties zodat een rijkswachtpost opgericht zou worden te Lot, zoals de SA en de naburige gemeenten het wensen."(66)

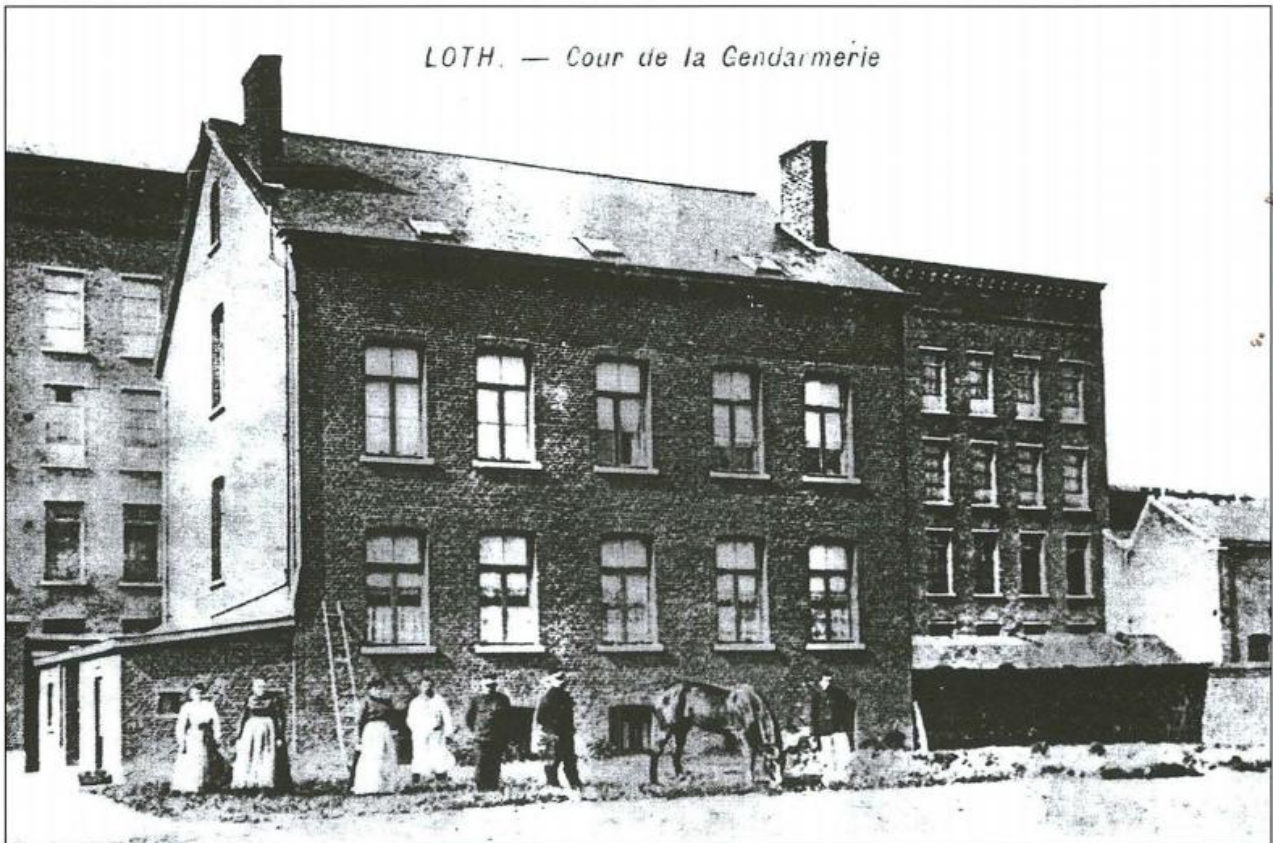
De wens van het gemeentebestuur van Dworp wordt met verscheidene argumenten kracht bijgezet. De grote arbeiderspopulatie in Lot, veelal bestaande uit vreemde werklieden die er slechts

Het gevang in de rijkswachtkazerne te Lot - Toegangsdeur en binnenzicht van één van de cellen.

Prentkaart binnenkoer rijkswachtpost Lot.

DATUM VERSLAG CONTROLE	BESTELLING	INVENTARIS
okt 1888	3 strozakken, 6 dekens.	
febr 1889		Nog niets gekregen. Gezien het koude seizoen moet men gevangenen de nacht in Brussel laten doorbrengen.
aug 1889		2 houten veldbedden. Nog steeds geen dekens gekregen ondanks klachten.
juni 1890		Veel objecten ontbreken.
nov 1890	Voor weduwe Algoet: -Register van gevangenen; -6 lijsten voor terugvordering van voedsel.	
jan 1893	2 gemakbakken, (baquets d'aisance).	
nov 1893	deurscharnieren vervangen, kost 10 fr.	
aug 1896	4 katoenen dekens, 4 fr/stuk	
jan 1897	2 kruiken in aardewerk.	8 dekens in goede staat, 2 strozakken waarvan 1 dient vernieuwd te worden.
dec 1897	beddenlakens, 4 fr/paar.	
jan 1899		In elke cel vinden we: 1° een veldbed; 2° een strozak (1 dient vernieuwd te worden); 3° een bak; 4° een ijzeren geëmailleerde pot; 5° 4 katoenen dekens; 6° een paar beddenlakens.

Rijkswachtpost in Lot: inventaris en geplaatste bestellingen.

Bron : GA Beersel, archief Dworp, Briefwisseling, Boek V, n° 1626, 26/10/1888; n° 1667, 16/2/1889; n° 1753, 3/8/1889; n° 1910, 5/6/1890; n° 1980, 8/11/1890; n° 2485, 9/1/1893; Boek VI, n° 2662, 18/11/1893; n° 3088, 6/8/1896; n° 3177, 29/1/1897; n° 3319, 23/12/1897; n° 3473, 5/1/1899.

tijdelijk verblijven, maakt een verscherpt politietoezicht noodzakelijk. Het ontbreekt de gemeente Dworp echter aan middelen om hiervoor in te staan. Een Gendarmerie zou het gehucht, dat verwijderd is van de gemeentelijke administraties van Dworp en Sint-Pieters-Leeuw, een stuk veiliger maken. Regelmatig wordt Lot dan ook geteisterd door stakingen en diefstallen.

(67) GA Sint-Pieters-Leeuw, archief S-P-L, Gemeenteraadsverslagen, Zitting 14/7/1881, 1/9/1888, 19/10/1888.

Lot was zeker geen alleenstaand geval in de Zennevallei tussen Brussel en Halle. Het vormde wel de kern van een industriële regio waartoe ook Huizingen, Eizingen, Sint-Pieters-Leeuw en Ruisbroek behoorden. In 1885 was er in die regio geen enkele rijkswachtpost te vinden.

De bouw van de Gendarmerie werd gestart in het jaar 1885. Het complex bestond uit een hoofdgebouw, een binnenplaats en een bijgebouw. In het bijgebouw bevonden zich twee identieke cellen.

In september 1888 had de rijkswachtpost 5 rijkswachters in dienst die het werk van de gewone politie erg verlichtten.⁽⁶⁷⁾ Voor de bedeling van het voedsel aan de gevangenen was een zekere weduwe Algoet aangesteld.

In de beginperiode werd de "*Prison de passage*" te Loth niet goed bevoorrad. Regelmatig werden er bestellingen geplaatst van dekens en andere benodigdheden. De rijkswachtpost bleef vaak tevergeefs wachten op deze goederen, zelfs na herhaaldelijke klachten. De controleverslagen, aanwezig in de Briefwisseling van Dworp, geven ons een goed beeld van de aankleding van de cellen op het einde van de 19de eeuw.

2. 1881-1895: Een periode van sociale rust

In 1886 informeert de politiecommissaris naar eventuele intenties van de arbeidersbevolking van Lot, om deel te nemen aan socialistische manifestaties.

De gemeente acht die "*dreiging*" niet reëel. De SA de Loth echter spreekt wel haar angst uit voor dergelijke samenkomsten. Niet zozeer de lokale bevolking, maar vooral de vreemde arbeiders uit de Carré zijn erg beïnvloedbaar.

Men legt het oor te luisteren bij een gemeenteraadslid uit Lot om te zien of de vrees, geuit door de maatschappij, terecht is. Als herbergier komt de man dagelijks in contact met arbeiders en hij zou dus moeten weten wat hen bezighoudt. De herbergier zegt het volgende over socialistische samenkomsten:

"Er bestaat onder de arbeiders een vage intentie om naar manifestaties te gaan waarvan ze eigenlijk het doel niet kennen. Het is te vrezen dat het in zulke omstandigheden voorbijkomende stakers niet veel

moeite zou kosten zich te laten volgen door de arbeiders van Lot, die gewoon zouden doen wat de anderen doen."

Men vreest dus dat grote aantallen stakende arbeiders zouden kunnen voorbijtrekken op weg naar Brussel. In dit geval stelt het gemeentebestuur voor de wacht op de Steenweg van Halle naar Alsemberg gedurende enkele dagen te versterken door legereenheden in te roepen. (68)

De 1-meivieringen kennen in Lot begin jaren 1890 geen aanhang. In april 1892 laat de Burgemeester van Dworp aan de Provinciegouverneur weten:

"Geen enkele manifestatie voor 1 mei werd in mijn gemeente aangekondigd. De arbeidersbevolking is zeer rustig en lijkt zich zelfs niet te interesseren voor het oproer dat zich voordoet in andere gemeenten. Naar mijn mening moeten er dus geen speciale maatregelen genomen worden om de orde te handhaven. Ik heb de Rijkswachtcommandant opgeroepen zich in elk geval klaar te houden de 1ste mei en onmiddellijk de hulp in te roepen van Brussel indien er zich een actie zou voordoen die de orde zou kunnen verstoren. Maar niets wijst op dit ogenblik in die richting."(69)

Maar stilaan treden de socialisten in Lot meer op de voorgrond. Ze drijven er de propaganda op door meetings te houden in herbergen. De SA de Loth vindt dat de lokale overheid te weinig doet om het socialisme, dat arbeiders tegen hen en andere gezagbekleders opzet, in te dijken. Politie en rijkswacht treden volgens de maatschappij te weinig op.

In februari 1896 klaagt de SA de Loth over: *"Een meeting die verleden zondag plaatsvond en waar een spreker beledigende uitspraken deed aan het adres van de koninklijke familie, en waar de bevolking tegen het fabrieksbestuur en de priester werd opgezet. ... De politie en de rijkswacht blonken uit in afwezigheid."*(70)

De burgemeester verdedigt zich telkens door te wijzen op de moeilijke en delicate rol van gemeenten in dergelijke omstandigheden. Men kon enkel ingrijpen bij het overtreden van reglementen en dit was niet altijd het geval, zoals blijkt uit het volgende citaat:

" In overeenstemming met de instructies die u me gaf, heb ik een besluit laten afficheren dat bijeenkomsten van meer dan vijf personen verbiedt. Bij aankomst van de bende is mijn besluit uitgevoerd en de socialisten hebben zich verspreid zonder enige opmerking te maken. Na een 2-uren-durend bezoek gebracht te hebben aan enkele kroegen van de gemeente, hebben ze Dworp verlaten. Niet de minste wanorde werd vastgesteld. Slechts één gezelschap is opgepakt voor overtreding op de wet van de dronkenschap."(71)

(68) GA Beersel, archief Dworp, *Briefwisseling*, Boek V, n° 1134, 5/6/1886.

(69) GA Beersel, archief Dworp, *Briefwisseling*, Boek V, n° 2343, 28/4/1892.

(70) GA Beersel, archief Dworp, *Briefwisseling*, Boek VI, n° 3023, 16/2/1896.

(71) GA Beersel, archief Dworp, *Briefwisseling*, Boek VI, n° 3133, 9/11/1896.

Na 1880 en vóór 1896 bleef het relatief rustig in Lot. Het sociale oproer dat zich in 1886 voordeed in meerdere industriële centra in België, kende blijkbaar geen navolging in het gehucht.

Het oprichten van een rijkswachtpost in 1885 versterkte de ordehandhaving en de greep op het werkvolk. De arbeiders waren voortaan meer op hun hoede. De socialistische propagandamolen draaide op een laag pitje en bovendien hadden de arbeiders een zekere desinteresse t.o.v. het socialisme.

Dit veranderde omstreeks 1896. De kloof tussen fabrieksbazen en proletariaat werd alsmaar groter. Het aantal meetings nam toe. Zij vonden in die periode steeds plaats in de herberg van Loeckx in de Dworpsestraat. Op acht november 1896 werden een 50-tal socialisten in Lot gesignaleerd. Eind november brak er in de fabriek een staking uit.

3. Stakingen en socialistische meetings in Lot

In 1896 wil het bestuur van de fabriek het aantal werkuren verminderen. De arbeiders gaan hier niet mee akkoord. Op 30 november 1896 leggen 194 van de 1522 werknemers het werk neer. Zelfs na drie dagen staken geeft de directie nog niet toe, waarop de arbeiders dan maar uit noodzaak terug naar hun ateliers gaan.(72)

Na drie jaar rust, breekt op 5 februari 1900 weer een staking uit. Deze keer eisen de arbeiders hogere lonen. Ze vragen 10% opslag voor het best betaalde en 20% voor het slechtst betaalde werk. Ze vinden het onverantwoord dat sommige arbeiders met een dagloon van 1,75 fr. een gezin moeten onderhouden.(73)

De staking van 1900 is op een aantal punten verschillend van deze van 1896. Een eerste verschil is dat in 1896 socialistische meetings aan het protest voorafgingen. Op deze bijeenkomsten werden de arbeiders gestimuleerd om zich te verenigen en de "Vooruit" te lezen. Het bestuur van de fabriek en de pastoor lieten dit echter niet begaan. Er kwam een verbod op het lezen van deze socialistische krant. Daarop legden een aantal arbeiders het werk neer. De situatie in 1900 was helemaal anders. Socialistische meetings kwamen in Lot niet meer voor en ook de Vooruit was er meer dan ooit taboe.

"Hewel nu wordt Vooruit in Loth niet meer gelezen en toch breekt er eene werkstaking uit, omdat de maat over loopt. Nu kunnen de katholieke bladen niet zeggen dat het de schuld is der socialisten, maar zij hebben ook den moed niet te bekennen dat het de schuld is van de nooit verzadigde kapitalisten."(74)

(72) Ministère de l' Industrie et du Travail. *Statistique des grèves en Belgique. Deel I : 1896-1900*, Brussel, 1903, pp. 18-19.

(73) *Vooruit*, zo 11/2/1900, p. 2, kol. 4-5.

(74) *Vooruit*, zo 11/2/1900, p. 2, kol. 4-5.

Datum (zondag)	Activiteit	Spreker(s)	Plaats	Bronnen
30/12/1894	Meeting	Dausi, Ernest	'Au Salon Raes'	Le Peuple 30/12/1894
14/04/1895	Meeting		Organisatie: Ligue En Avant (Sociale studiekering van de boeknijverheid)	Le Peuple 14/04/1895
09/02/1896	Meeting: tegen de bloedwet		Loeckx metser-plaffoneerder, Dworpsesteenweg	Vooruit 8/02/1896 Le Peuple 7/02/1896
22/02/1896	Meeting	Elbers	Loeckx	Vooruit 22/02/1896
31/05/1896	Meeting	De Wilde en Van Gastel	Loeckx	Vooruit 30/05/1896 Le Peuple, 30/05/1896
28/06/1896	Meeting	Gillekens, Dausi	Loeckx	Le Peuple, 27/06/1896
18/09/1898	Propaganda-tocht		Organisatie: Club de l'Abattoir	Vooruit, 18/09/1898 Le Peuple, 02/09/1898
16/10/1898	Propaganda-tocht		Organisatie: Club de l'Abattoir	Vooruit, 14/10/1898 Le Peuple, 07/10/1898
29/04/1906	Meeting	Elbers	Frans De Haen, 'In Den Bombardon'	Vooruit, 27/04/1906
31/10/1909	Meeting			Textielarbeider 15/11/1909
05/01/1910	Meeting			Textielarbeider 01/02/1910
10/04/1910	Meeting	Meysmans en Vandersmissen	Frans Wouters koetsier, Dworpsesteenweg 'Au Casino'	Vooruit, 10/04/1910
24/03/1912	Meeting	Baeck en Vandersmissen	Frans Wouters	Vooruit, 23/03/1912
14/04/1912	Meeting	G. Martens en Merstens	Frans Wouters	Vooruit, 14/04/1912
26/05/1912	Meeting: kiesstrijd	Fischer en Vandersmissen	J-B Tanta-Belsack 'In 't Rood Kruis' (Beersel)	Vooruit, 26/05/1912
26/05/1912	Meeting: kiesstrijd	Vandersmissen en De Maeseleere	Jef Loucine schrijnwerker, Molenstraat	Vooruit, 26/05/1912
01/06/1912	Meeting	Doms	Frans Wouters	Vooruit, 31/05/1912
09/11/1913	Meeting: tegen 't	Vandersmissen en schoolontwerp	Frans De Haen Leemans	Vooruit, 04/11/1913

Prentkaart met zicht op de Dworpsestraat ter hoogte van de herberg "In Den Bombardon".

(75) Ministère de l' Industrie et du Travail. *Statistique des grèves.... Deel I: 1896-1900*, pp. 18-19; pp. 120-121.

(76) *Vooruit*, ma 12/2/1900, p. 2 kol. 4.

(77) *Vooruit*, ma 12/2/1900, p. 2 kol. 4.

(78) *Vooruit*, zo 18/2/1900, p.2, kol. 5.

Een tweede verschil is het aantal deelnemers aan de staking. In 1896 kwamen slechts 194 arbeiders in opstand, in 1900 waren het er 540 van de 1497.(75) De *Vooruit* heeft het over 700 stakende arbeiders.(76) Blijkbaar was de ontevredenheid over de lonen in februari 1900 algemeen verspreid. Toch was de solidariteit er niet groot genoeg opdat iedereen zou meestaken.

Een derde verschil tussen de staking van 1896 en 1900 is het resultaat. De staking van 1900 leverde, in tegenstelling tot de vorige, wel een overeenkomst op. De directie gaf voor de helft toe aan de eisen. In ruil voor een loonsverhoging van 5 tot 10 % was het werkvolk na meer dan een week staken bereid weer aan de slag te gaan.(77)

"De werkstaking te Loth is geëindigd met eene overwinning voor de wevers. Bravo! Dank aan hunne eensgezindheid hebben zij den strijd gewonnen, maar dat de wevers nu niet denken dat zij niets meer te vrezen hebben. Het bestuur der fabriek heeft toegegeven omdat zij het werk hoogst noodig hadden." (78)

Niet iedereen echter was tevreden met het bereikte resultaat. In veertien dagen tijd brak er een tweede staking uit.

"Dezer dagen zijn de wevers van Loth nogmaals in werkstaking gegaan. De reden daarvan was dat, volgens den nieuwen tarief, het bestuur meer had genomen dan gegeven. Dinsdag gingen zij naar de fabriek om hun geld en achter hen kwamen de gendarmen, die hen verplichten te werken of buiten te gaan. Uit schrik voor de pandoeren

Blz. 58 hiernaast:
Gegevens over socialistische meetings in Lot, 1894-1913

(79) Vooruit, zo 25/2/1900, p. 2, kol. 5.

begonnen eenigen te werken, en zoo heeft men de menschen verplicht aan het werk te gaan voor een hongerloon."(79)

De socialisten grepen de stakingen aan om meetings te houden en om reclame te maken voor het oprichten van een vakbeweging. Rond de eeuwwisseling vonden deze bijeenkomsten niet plaats in Lot zelf. Dat was onmogelijk geworden omdat iedereen in het gehucht afhankelijk was van de fabriek. De samenkomsten werden dan maar op andere locaties gehouden, zoals in Buizingen.

De propagandamolen draaide in die periode op volle toeren.

Gegevens over stakingen periode 1880-1930.
Bron: De Textielarbeider, Vooruit, Verslagen Socialistische Textielarbeiderscentrale van België.

Jaar	Periode	Eisen	Aantal stakende arbeiders	Aanleiding	Winst
1881	17-20 sept			wilden vreemde werklieden beletten te arbeiden	loonsverhoging
1896	30 nov		194	Verbod om de Vooruit te lezen.	
1900	5 -13 febr	10 tot 20% opslag	540/Vooruit: 700		Loonsverhoging van 5 tot 10%
1900	17-21 febr	Opslag	gekend		
1906					
1918 - 1923	4 stakingen				
1923	12 -19 juni		600	wegzenden van een smeerder; staking metaalbewerkers	(loonsverhoging 5%)
1923	27 august- 8 sept	toegekende 5% opslag in Vlaanderen	spinners		alle arbeiders 5% opslag, spinners en draadmakers: 0,20 tot 0,25 fr: opslag
1925	januari	5 weken	alle arbeiders behalve appreteeratelier		
1925			weefsters		
1926	27 sept- 17 nov		na 5 weken 10-tallen arbeiders werk hernomen, socialisten na 6 weken strijd opgegeven	15% levensduurtetoeslag september niet uit-betaald	loonsverhoging 10%
1929	21-30 okt		500	staking metaalbewerkers	-

1500 omzendbrieven werden eind februari 1900 voorzien om de arbeiders van Lot op een meeting in Buizingen uit te nodigen. 500 werknemers daagden op om te luisteren naar de lezing van voorman Elbers.

"Groote geestdrift heerschte onder de menigte en bijzonderlijk onder de vrouwen. Er is beslist om zondag nogmaals bijeen te komen om een syndikaat te stichten."(80)

Na de stakingen stelde men telkens een groei vast in de aanhang van de socialisten. Maar dit succes was van voorbijgaande aard. De propaganda had geen blijvende invloed op de arbeiders van het platteland. Het Katholieke geloof was er te veel verbonden met het dagelijkse leven. De pastoor en de bestuurders van de fabriek deden ook alles om de opgang van het socialisme tegen te gaan.

"In deze fabriek zijn er geene socialisten. De werklieden zijn er niet georganiseerd. Allen zijn katholieken en gaan geregeld naar de mis."(81)

"Een pastoor had aan een jongen die dagelijks eenigen bladen Vooruit uit Brussel medebracht, 2 fr. gegeven om dit niet meer te doen. Nu is het een kloeke man die niet uit te kopen is, die ze medebrenghet en ze aan de vrienden ter hand stelt."(82)

De gemoederen bleven bedaard van maart 1900 tot 1906.(83) In dat jaar brak er opnieuw een staking uit. Op een meeting eind oktober 1909 haalt de spreker deze staking van 1906 aan. Men heeft het over:

"werkstakingen die daar al vroeger, ten gevolge der erge grieven in het fabriek, uitgebroken waren en hoe de werklieden na twee dagen strijd terug naar het fabriek moesten, omdat zij geene middelen van bestaan hadden, en daar de patroons dit wisten, wilden zij hun geene verbeteringen toekennen."(84)

De bijeenkomsten in de herbergen waren bedoeld "om de werklieden bij middel van het woord hunnen ongelukkigen toestand uiteen te zetten en hun de middelen aan te toonen waardoor zij er verandering zouden kunnen aanbrengen."

In het socialistische krantje de Textielarbeider hebben ze het dan ook over de "nog verachte en slaafsche bevolking, die, alhoewel zij maar enkele kilometers van de hoofdstad verwijderd is, waar pracht en weelde wordt tentoongespreid, voor een onafgebroken arbeid van 66 uur per week in het fabriek, met moeite genoeg wint om al werkende niet van honger te sterven."

Ze trachtten de plaatselijke bevolking te overtuigen door het voorbeeld aan te halen van Anderlecht, waar de arbeiders door zich te verenigen een aantal voordelen hadden verkregen.(85)

Maar meetings telden steeds minder volk. De socialistische vergadering van 31 oktober 1909 in Lot telde nog maar 200 geïnteresseerden, terwijl dit er in 1900 nog 500 waren. Op 5 januari 1910 kwa-

(80) Vooruit, Zaterdag 3/3/1900, p.2, kolom 4.

(81) Vooruit, Zaterdag 3/3/1900, p.2, kolom 4.

(82) Vooruit, zondag 11/3/1900, p. 2, kolom 4.

(83) Ministère de l' Industrie et du Travail. Statistique des grèves.... Deel II : 1901-1905, Brussel, 1907.

(84) De Textielarbeider, jg. 5, n°19, 15/11/1909.

(85) De Textielarbeider, jg. 5, n°19, 15/11/1909.

- (86) *Vooruit*, Zaterdag 3 maart 1900, p2, kolom 4.;
De Textielarbeider, 5e jg., n° 24, 1/2/1910.
 (87) *De Textielarbeider*, 6e jg., n° 9, 15/12/1912.
 (88) *De Textielarbeider*, 5e jg., n° 19, 15/11/1909.
 (89) *De Textielarbeider*, 6e jg., n° 9, 15/12/1912.
 (90) *De Textielarbeider*, 7e jg., n° 116, 1/7/1914.
 (91) Over de socialistische arbeidersbeweging in Vlaams-Brabant: DE NIL B.-WILLEMS B., 'Tussen kern en periferie', In: *Geuren en kleuren*, Leuven, 2001, pp. 173-209.

men er bij een bijeenkomst maar 50 à 60 werklieden opdagen.(86) De beperkte opkomst bij de meetings verklaarden de socialisten door de angst die arbeiders hadden om hun werk te verliezen als ze zich op dergelijke bijeenkomsten durfden laten zien.

"Klerken en meesters komen om te zien of er geene werkmenschen van hun fabriek tegenwoordig zijn. Moesten er van hunne werkers tegenwoordig wezen, ehwel ge moogt het gelooven twee dagen nadien zijn ze de straat op."(87)

De bestuurders van de fabriek zetten alle middelen in om het socialisme tegen te gaan. De rol van de plaatselijke pastoor was in dit scenario niet te verwaarlozen.

De socialisten hebben het over: "de priester die er zich op toegelegd had om tijdens de mis eene meeting te geven over de rooden die tot de werklieden van Loth zouden komen spreken om hun in opstand te brengen tegen hunnen patroon..."(88)

Ook het gebrek aan scholing zorgde ervoor dat de arbeiders niet tegenover hun patroons durfden opstaan. "De werklieden zijn sukkelars: van de 1800 arbeiders kunnen niet den helft goed hun naam schrijven, gebrek aan geleerdheid houdt de werkmenschen hier tegen op te staan tegen hun verdrukkers."(89)

Aan de vooravond van de 1ste wereldoorlog had het socialistische syndicaat alles behalve succes in de textielfabrieken van de Zennevallei rond Halle. In "De Textielarbeider" luidde het:

"In het fabriek Huysmans, te Loth, werken 324 wevers, 296 weefsters, 492 mannen en 512 vrouwen van alle vakken, samen 1624 werklieden.

In het fabriek van kunstzijde te Tubize, werken 340 mannen en 2265 vrouwen.

In de spinnerij Van Hamme, te Sint-Pieters-Leeuw, werken er 62 mannen en 294 vrouwen.

In de wiekenweverij Mertens te Halle, werken 44 mannen en 182 vrouwen. Samen werken in die vier fabrieken: 4811 werklieden, waaronder 3549 vrouwen.

Geen enkel vereenigd!"(90)

4. De verklaring voor het falend socialistische textielsyndicalisme (91)

De lage industrialisatiegraad en vooral de traditionele greep van de clerus en de adel op het platteland, maakten dat het socialisme in Vlaams-Brabant moeilijk ingang vond. De eerste propagandapogingen beperkten zich tot de semi-geïndustrialiseerde regio's rond Brussel en Leuven. In onze streek verspreidde het socialisme zich vanuit de stad Halle.

Het ontbrak de socialisten aan middelen en aan bekwame propa-

gandisten om een echte doorbraak te forceren. Bovendien waren er lastercampagnes van de politieke tegenstanders, nl. de liberalen en de katholieken. Een andere niet te verwaarlozen factor, die de opkomst van het socialisme remde in de Vlaamse rand rond Brussel, was het Daensisme. In het begin stonden de sociaal-democraten en de Daensisten positief tegenover elkaar, tot wanneer Daens besloot om in het Brusselse Arrondissement op te komen voor de parlementsverkiezingen van 1900.

Ook een interne rem hield de verspreiding van het socialisme tegen. De Brusselse federatie werd geleid door Franstalige voormannen, terwijl het grootste deel van het Arrondissement Brussel Vlaamstalig was. Pas in 1900 zouden de Vlaamse socialisten hun eigen voormannen krijgen.

De textielvakbonden hadden veel moeite om de arbeiders van de nochtans sterk uitgebouwde textielnijverheid te verenigen. Onder de metaalarbeiders in de Zennevallei was er wel een hoge graad van syndikerende bij de socialistische vakbond. Meestal werden deze arbeiders na of tijdens een staking door socialistische propagandisten aangespoord om vakbonden op te richten. Dit was ondermeer het geval met de metaalbewerkerbonden van Halle (1896) en Lembeek (1905). De grote staking in 1896 in het metaalconstructiebedrijf "*Ateliers de Construction de Hal*", bijgenaamd de fabriek van Lecocq, betekende een opgang voor het socialisme in de regio.(92)

In 1912 kent het socialisme onder de metaalarbeiders al een grote aanhang. 1500 werklieden van 4 metaalfabrieken in Halle, Lot en Ruisbroek, gaan op hetzelfde moment in staking. Deze staking kadert in de protestbetogingen na de katholieke overwinning bij de verkiezingen dat jaar.(93) In het begin van de jaren '30 worden al de kleine socialistische syndicaten op het platteland verenigd tot de "*Metaalverwerkersbond van de Zennevallei*".(94)

Ondanks vele meetings en stakingen in Lot in de jaren '20, kenden de textielvakbonden nog steeds problemen om de arbeiders te verenigen. In het jaar 1923 vonden er in Lot elf vergaderingen plaats, in 1924 twaalf. Hoewel de fabriek zeshonderd arbeiders telde, waren er met moeite 80 leden, en kregen de socialisten nooit meer dan 50 mensen bijeen. In de verslagen van de "*Socialistische Textielarbeiderscentrale van België*" worden hiervoor een drietal oorzaken aangegeven.(95)

Er was niet zozeer sprake van antisocialisme maar wel van onverschilligheid van de arbeiders om zich te syndikerende. Het overwicht van vrouwen in de textiefabrieken werd als eerste oorzaak van de lage graad van syndikerende aangeduid. Deze vrouwen gingen niet rechtstreeks arbeiden voor het onderhoud van het gezin, maar enkel om het loon van de man wat aan te vullen. Ze beschouwen

(92) DE NIL B.-WILLEMS B.,..., pp.181-183.

(93) BRICHAU R.

De weerslag in Halle van momenten van de nationale politiek-sociale geschiedenis, 1830-1914., licentiaatsverhandeling Geschiedenis, VUB, 1971.,p. 88

(94) DE NIL B.-WILLEMS B.,...,p. 185.

(95) *Verslagen voorgelegd aan het XXIIe jaarlijksch Kongres van 6e en 7e april 1924.*

STACB, pp. 132.-134.;

Verslagen voorgelegd aan het XXVe jaarlijksch Kongres 13 en 14 mei 1928, STACB, p. 118.

zichzelf dan ook maar als tijdelijke werkneemsters. Een bijdrage aan een dergelijke vakbond was dan ook verloren geld.

Bij dit argument moet wel een kanttekening gemaakt worden. Ongeveer 15 jaar eerder (1910) werkten in de "Zennevallei rond Halle" gemiddeld 54% mannen in de textiel fabrieken en 46% vrouwen. De vrouwen hadden op dat moment dus niet het overwicht. In Anderlecht echter maakten de vrouwelijke arbeidskrachten in die periode tot 66% uit van de totale tewerkstelling in de textielindustrie. De tewerkstelling van vrouwen in Anderlecht trok dus het gemiddelde van de Zennevallei omhoog. En bovendien waren in Anderlecht - in tegenstelling tot Lot - wel veel textielarbeiders verenigd.(96)

De verklaring voor het verschil in vrouwenarbeid tussen de regio rond Halle en Anderlecht ligt in de verschillende mentaliteit van deze lokaliteiten. Anderlecht vertoonde eerder een stedelijk karakter, waar de vrouw meer geneigd was buitenshuis te gaan werken. De regio rond Halle - uitgezonderd de stad Halle - werd gekenmerkt door een plattelandskarakter, waar gehuwde vrouwen nog vaak thuis bleven.

Een tweede remmende factor die aangehaald werd, is het niet aaneengesloten industrie centrum ten zuiden van het arrondissement Brussel. De fabrieken lagen geografisch verspreid en de werkkrachten werden gehaald uit de hele regio. Zo schreef men: *"Maar van Anderlecht tot Halle komt men geen enkele gemeente tegen in de gansche Zennevallei waar men niet eene spinnerij of weverij aantreft. En al deze fabrieken zijn bevolkt met arbeiders van de verschillende dorpen in den omtrek, die naar de fabrieken komen met den trein of tram, of wel menschen die van alle vervoersmidde len ontbloot zijn, en alle dagen een paar uur te voet af te leggen hebben en die zich niet de minste opoffering getroosten om onze oproepen tot vergaderingen te beantwoorden. Bij het eindigen der fabrieken loopen deze werkers stormenderhand naar tram of trein om hunne haardsteden te bereiken."*

Een derde reden voor het falend socialistische textielsyndicalisme is het feit dat de lage lonen aangevuld werden met maatschappelijke voordelen, zoals ziekte- en pensioenkassen, woningen, econo maten en in sommige gevallen zelfs kindertoeslag, waardoor het zich verenigen minder noodzakelijk werd geacht.

De oorzaak van de tegenstelling tussen het falende textielsyndica lisme en het succesvolle metaalsyndicalisme in de "Zennevallei rond Halle", moeten we misschien zoeken in de bredere context van plattelandsmentaliteit. Op het platteland bestond er nl. een tradi tie om onderdanig en gedisciplineerd de bevelen van de patroon op te volgen.

De textielnijverheid in de Zennevallei rond Halle ontstond in het midden van de 19de eeuw op het platteland (Lot, Ruisbroek, Sint-Pieters-Leeuw), waar de kerk zijn "onderdanen" nog sterk in de greep hield. Pas rond 1870-1880 doken ook de eerste textielfabrieken in Halle en Buizingen op.

De metaalnijverheid echter, was een vrij jonge industrie in de regio. Vanuit de stad Halle verspreidde de metaalnijverheid zich eerst in Lembeek en Buizingen en daarna ook in Lot en Ruisbroek. Vanuit Halle vertrokken ook de eerste impulsen van het socialisme.

Telling 1910	Mannen	%	vrouwen	%	TOTAAL
Ruisbroek (Rey)	541	62	330	38	871
Ruisbroek (Sirejacob)	12	52	11	48	23
Lot	618	52	576	48	1194
Eizingen	55	53	49	47	104
Buizingen	10	33	20	67	30
Halle	2	3	70	97	72
Totaal Zennevallei Ruisbroek - Halle	1238	54	1056	46	2294
Anderlecht	817	34	1613	66	2430
Totaal Zennevallei	2055	43,5	2669	56,5	4724

Aandeel van vrouwen- en mannenarbeid in de Zennevallei rond 1910.
Bron: *Industrietelling, 1910.*

Ook in de jaren 1920 leidde het ongenoegen van het werkvolk geregeld tot stakingen. De fabriek van Lot was gekend als een "hel". Tussen 1918 en 1925 ging men zeven maal in staking. Telkens met winst voor het werkvolk. Maar de arbeiders sloten zich ook nu niet aan bij de socialistische vakbond en woonden ook bijna geen vergaderingen bij.

De solidariteit onder de verschillende ateliers was niet altijd even groot. Van 12 tot 19 juni 1923 werd er gestaakt onder de metaalbewerkers van de fabriek. Aanleiding was het wegzenden van een smerder. Zeshonderd werklieden kwamen op straat. Maar men had moeite om er honderd bijeen te krijgen voor een vergadering, hoewel een loonsverhoging van 5% voor de deur stond. De werknemers hernamen het werk. Wanneer het nieuws binnenkwam

(97) *Verslagen voorgelegd aan het XXLe jaarlijksch Kongres van 6e en 7e april 1924*, STACB, pp. 136-137.

(98) *Verslagen voorgelegd aan het XXIIIe jaarlijksch Kongres van 16e en 17e mei 1926*, STACB, pp. 106-109.

(99) DE NIL B.-WILLEMS B., ..., pp. 179, 197-201.

(100) *De Textielarbeider*, 6e jg, n° 9, 15 /12/1912.

dat men in Vlaanderen 5% opslag toekende, waren enkel nog de spinners van Lot bereid opnieuw te staken om 5% opslag te eisen.(97)

In januari 1925 bleven bij een staking de werklieden van het appreteeratelier aan het werk. Na 5 weken strijd beëindigden de arbeiders de staking. De weefsters kwamen nadien opnieuw op straat.(98)

5. De socialistische coöperatieve

Naar het Gentse model werden ook in Brabant verbruikers- en productiecoöperatieven opgericht. Via zulke coöperaties wou men het contact onderhouden met de ongeschoolde en ongeorganiseerde arbeiders. Door de directe materiële voordelen was een coöperatie veel interessanter dan de ideologisch gerichte vakbonden. De leden hadden recht op een deel van de winst die in de vorm van brood- of deelkaarten werden uitgedeeld en waarmee nieuwe aankopen konden worden gedaan.

In het Brusselse arrondissement was de socialistische coöperatieve beweging volledig gedomineerd door het "*Brusselse Volkshuis*". Tot halverwege de jaren 1890 bleven de activiteiten beperkt tot het Brusselse Gewest. Samen met de propaganda van de Brusselse socialistische federatie in de Vlaamse Rand werden ook een aantal bijhuizen opgericht. Deze bijhuizen waren kleine kruidenierswinkeltjes die voor bevoorrading en administratie volledig afhingen van het hoofdhuis in Brussel.(99)

Na Halle krijgt ook Ruisbroek (1911) een filiaal van de coöperatieve. Ook in Lot werd er een bijhuis geopend. De "*coopérative du peuple*" werd er gevestigd in de herberg "*Au Bombardon*" in de Dworpsestraat. Het café kreeg als nieuwe naam: "*Het Volkshuis*".

6. De christelijke vakbeweging in de Zennevallei rond Halle

De kerk en het katholieke geloof waren een belangrijke factor in het leven van de arbeiders. De fabrieksbazen speelden hier handig op in. Aan de fabriek van Lot was er een kapel verbonden en de pastoor deed alles om zijn onderdanen op het "*rechte pad*" te houden, tot grote ergernis van de socialisten. De christelijke vakbeweging had in Lot meer succes dan de socialistische vakbond. De "*roden*" verwoorden het zo:

"Het syndicaat der gelen heeft hier ingang, wel te verstaan onder leiding van pastoor en zijne trawanten, om onze partij te vernietigen; maar dat pakt zoo gemakkelijk niet."(100)

Katholieke sociaalvoelende burgers en parochiepriesters namen

Alle elementen verzameld op één prentkaart: de fabriek, de rijkswachtkazerne en de kapel. - Nu noemt de weg "Kapellerond".

sinds het midden van de 19de eeuw kleinschalige initiatieven om arbeiders bij te staan. Naast het verlenen van materiële bijstand, richtte men o.a. ook zondagscholen, bewaarscholen en volksbibliotheken in. In Lot was kapelaan Ghysels rond 1870 hoofdbestuurder van al de onderwijsinstellingen. Er ontstonden allerlei christelijk geïnspireerde werkmanskringen, spaarkassen en mutualiteiten. Maar geleidelijk zagen steeds meer katholieken in dat deze liefdadigheid en religieus morele betutteling onvoldoende was om de socialistische opmars tegen te gaan. Er ontbrak een doorgedreven syndicale vakbeweging ter verdediging van de belangen van arbeiders. De bestaande katholieke vakverenigingen waren te veel gericht op ontspanning en vorming. Een belangrijke stimulans voor de oprichting van syndicale bewegingen was het "*Algemeen Secretariaat der Christelijke Beroepsverenigingen*", een propaganda-, studie- en documentatiecentrum opgericht door Dominicaan Rutten in 1904.

In Vlaams-Brabant werd de christelijke syndicale actie verspreid vanuit drie centra: Leuven, Vilvoorde en Brussel. Te Brussel werd in 1901 een "*Secretariaat van Maatschappelijke Werken*" opgericht. Het propagandacomité was vooral gericht naar de landelijke gemeenten in de Brusselse rand. De werking legde nadruk op traditionele diensten, zoals mutualiteiten en werkbeurzen en minder

(101) HEYRMAN P., 'In de schaduw'. In: *Geuren en kleuren*, Leuven, 2001, pp. 212-213, 220-229.

(102) RUTTEN, *Algemeen verslag van den toestand der christen vakbeweging in België*, Gent, 1905-1906; 1908, p.9 ; 1910, p. 13-14, 25; 1911, p. 8, 21; 1912, p. 12 ; 1913, p.12, 30.

(103) Over het Daensisme zie: VANHEMELRIJCK F., 'Het Daensisme in het arrondissement Brussel', In: *Eclectia*, jg. 36-37, Brussel, 1979, n°3 en 4.

op het syndicalisme. Het "Sint-Michielsverbond" (1899) overkoepelde de ziekteverzekeringen en andere kassen in de Brusselse regio, waaronder de "Sint-Jozefsvrienden" te Lot. De werkbeurs van het Volkssecretariaat in Halle (1908) groeide uit tot een kantonaal "Verbond van Vakverenigingen".(101)

Vóór 1909 geven de verslagen over de "Christen Vakbeweging" geen gegevens over afdelingen in de Zennevallei rond Halle. In 1910 bevatten zowel Lot als Buizingen een syndicale vereniging voor de textielarbeiders. In 1912 wordt er ook in Ruisbroek een vakbeweging opgericht. De afdeling van Lot telt in de tweede helft van 1912 76 mannen en 34 vrouwen.(102)

De katholieken kwamen samen in de herberg "De Kring" in de Dworpsestraat.

In 1895 richtte men te Brussel de "Fédération Démocratique Chrétienne de l'Arrondissement de Bruxelles" op. Door propaganda zouden de ideeën van de Christelijke Volkspartij langzaam maar zeker ook in de Zennevallei doorsijpelen. Eind 19de en begin 20ste eeuw werden er meetings georganiseerd waar Daens kwam spreken. In het kader van verkiezingscampagnes verscheen de priester verscheidene keren in Halle, Ruisbroek en Lembeek.

Bij de verkiezingen van 1906 moesten de Daensisten het in het Brusselse arrondissement echter stellen met de voorlaatste plaats. Door de invloed van de pastoors en de fabrieksbazen, die hun maatschappelijk monopolie wilden behouden, en de stevige greep van de katholieke partij op het platteland, kon de partij er niet doordringen.(103)

Verkiezingsuitslag voor de kamer, Arrondissement Brussel, 27/05/1906.

Partij	Stemmen	%	Zetels
CATH + OUVR	109590	39,3%	9
LIBERAL	89179	31,9%	7
SOCIALIST	57720	20,7%	5
ONAFH / INDE	11280	4,0%	
CHRIST DEMOC	8631	3,1%	
VL VOLKSPART	1284	0,5%	
Commercants	862	%	
Onafh/iso2	660	0,2%	

Bron: <http://www.vub.ac.be/belgianelections>.

Besluit

(104) *L'illustration Européenne*,
nr 25, 23/3/1890, p.388.

In 1889 neemt de Naamloze Vennootschap van Loth deel aan de wereldtentoonstelling van Parijs. Ter gelegenheid daarvan verschijnt in "*L'illustration Européenne*" een artikel over het belang van de fabriek. Het artikel benadrukt de zorg die de maatschappij besteed aan het sociale en geestelijke welzijn van de arbeiders. Zo vernemen we dat de onderneming door een arbeiderswijk te hebben ingericht, de vele arbeidersgezinnen van een "*bewoonbaar en gerieflijk*" onderkomen voorziet. Voor het geestelijke welzijn zorgt een aan de fabriek verbonden priester, die dienst doet in de daarvoor speciaal gebouwde kapel. Ook qua onderwijs komt de maatschappij haar plichten na. (104) Over armoede, ongezond drinkwater, epidemieën, ondergelopen kelders, ... wordt met geen woord gerept.

Het gehucht Lot is door haar twee moedergemeenten altijd stiefmoederlijk behandeld. Lot lag op 3 km van het centrum van Sint-Pieters-Leeuw en op 4 fi km van het centrum van Dworp. Deze afstanden bemoeilijkten de administratieve betrekkingen met beide gemeentebesturen. De werken ter verbetering, reiniging en onderhoud van de rivier, alsook de coördinatie van maatregelen die dienden genomen te worden om overstromingen te voorkomen, werden bemoeilijkt door de administratieve situatie. Hetzelfde gold voor de openbare orde.

Ook de belangen waren verschillend. Terwijl Lot een industrieel centrum was gelegen aan spoorweg en kanaal, waren Sint-Pieters-Leeuw en Dworp voornamelijk landbouwcentra. De industrie bracht echter wel inkomsten met zich mee. Hiervan streek Sint-Pieters-Leeuw het meeste op. Deze gemeente kreeg de grootse brok aan grondbelasting, terwijl Dworp de grootste uitgaven deed aan armenzorg.

Het fabrieksbestuur en het Dworpse gemeentebestuur probeerden de verantwoordelijkheid en vooral de kosten voor armenzorg aan arbeiders steeds op elkaar af te schuiven. De burgemeester wees de SA de Loth op haar morele plichten, de maatschappij benadrukte de wettelijke verplichtingen van de gemeente. Regelmatig werd vanuit Dworp bedreigd met het invoeren van extra taksen op arbeidshuisvesting, indien er van de "*SA de Loth*" geen bijdrage voor armenzorg zou komen.

De weinige vrije tijd die de arbeiders hadden, brachten zij door in het café. De wijkkermis vormde het hoogtepunt van volksvermaak en werd gekenmerkt door overmatig drankgebruik. Op het einde van de 19de eeuw kwam het verenigingsleven tot stand. Alle redenen waren goed om samen te komen. Er werden ook genootschappen opgericht ten behoeve van de arbeiders, zoals de "*Sint-Jozefs Vrienden*" en de "*De Spaarzame Werklieden*". Zulke verenigingen en genootschappen zouden uitgroeien tot de kern van het gemeenschapsleven.

Rond de eeuwwisseling werkten er in de wolfabriek ongeveer 1600 mensen, onder wie evenveel mannen als vrouwen en ongeveer 15% kinderen. Zij kregen in de verschillende ateliers andere taken toegewezen. De lonen waren eerder aan de lage kant, in vergelijking met andere textielcentra en de meestergasten waren gekend voor hun brutaliteit. In het atelier overheerste het helse lawaai en de ongezonde lucht. De bewegingsruimte tussen de machines was eerder beperkt. Dit moet meer dan eens tot arbeidsongelukken hebben geleid.

De bestuurders van de fabriek zetten alle middelen in om het sociale protest tegen te gaan. Een rijkswachtpost moest de arbeiders in bedwang houden. En dat lukt aanvankelijk vrij goed. Toch leidt het ongenoegen van het werkvolk geregeld tot stakingen. Het socialisme had echter niet veel aanhang bij de textielarbeiders van Lot. De kerk hield op het platteland haar "onderdanen" nog sterk in de greep. De christelijke vakbeweging had er bijgevolg meer succes dan het socialistische syndicaat.

Een verhaal als dit is nooit af. De basis is gelegd, maar er zullen altijd nieuwe bronnen opduiken die het geheel kunnen aanvullen, zoals anekdotes, foto's, voorwerpen,... Vandaar mijn oproep aan al wie bijkomende gegevens kan verschaffen over de geschiedenis van het sociale leven in Lot:

Woonden je voorouders in de Carré?

Werkten zij in de wolfabriek?

Namen zij deel aan het verenigingsleven?

Aarzel niet contact op te nemen met het Heemkundige Genootschap. Wij willen al deze getuigenissen graag vastleggen, opdat ze niet zouden verloren gaan en bewaard zouden blijven voor het nageslacht. Het zijn immers unieke bijdragen aan het onderzoek naar sociale omstandigheden waarin onze voorouders hebben geleefd.

Gebruikte afkortingen

ARA: Algemeen Rijksarchief.

RA: Rijksarchief Anderlecht.

GA Beersel: Gemeentearchief Beersel.

KKBr: Kamer van Koophandel van Brussel.

SA de Loth: Société Anonyme de Loth.

Citaten uit briefwisseling

Een aantal citaten werden voor het gemak van de lezer vertaald naar het Nederlands. De verwijzing naar de originele bronnen vindt u in de respectievelijke voetnoten.

Erratum

1. In ons vorig nummer werd een foute tekstballon afgedrukt. Hieronder drukken we de figuur en de correcte tekstballon opnieuw af.
2. Een tweede correctie betreft de herberg 47. Op bladzijde 26 moet de naam "Leonie Dierckx" vervangen worden door "Sidonie Steels". Op bladzijde 27 moet de eerste zin vervangen worden door: "Hij hertrouwde na de dood van Sidonie met Leonie Dierckx, ook een Lembeekse."

Ghislain Dedobbeleer (alias "den bekker") en zijn vrouw Simonne Crockaert.

Colofon

En het dorp zal duren...

Is het trimestrieel tijdschrift van het
Heemkundig Genootschap "van Witthem" - Beersel

januari - maart 2005 - nummer 25 - jaargang 7

voorzitter	Marc Desmedt Dwersbos 109 1650 Beersel 02. 377.27.94
ondervoorzitter	Edgard Winderickx Brouwerijstraat 18 1653 Dworp 02. 380.30.14
secretaris	Michel Vastiau Leeuwerikenlaan 10 1650 Beersel 02. 380.54.38
penningmeester	Piet Van Capellen Boomgaardstraat 12 1653 Dworp 02. 380.35.48

Prijs van dit nummer € 6,50 - jaarlijks lidgeld bedraagt € 18, te storten op rekeningnummer 001-3114341-38 van het Heemkundig Genootschap "van Witthem" Beersel, met de vermelding van naam, voornaam en adres, gevolgd door de aanduiding "Abonnement tijdschrift".

Werkten mee aan dit nummer: Henri Coudron, Giedo Debusscher,
Marc Desmedt en Joke Vandenbussche.
Samenstelling: de redactieraad.
Verantwoordelijke uitgever: Marc Desmedt.

Eindvormgeving en druk: Drukkerij B.V.B.A. Mariën-Deneyer - Dworp.

*Heemkundig
Genootschap
"van Witthem"*